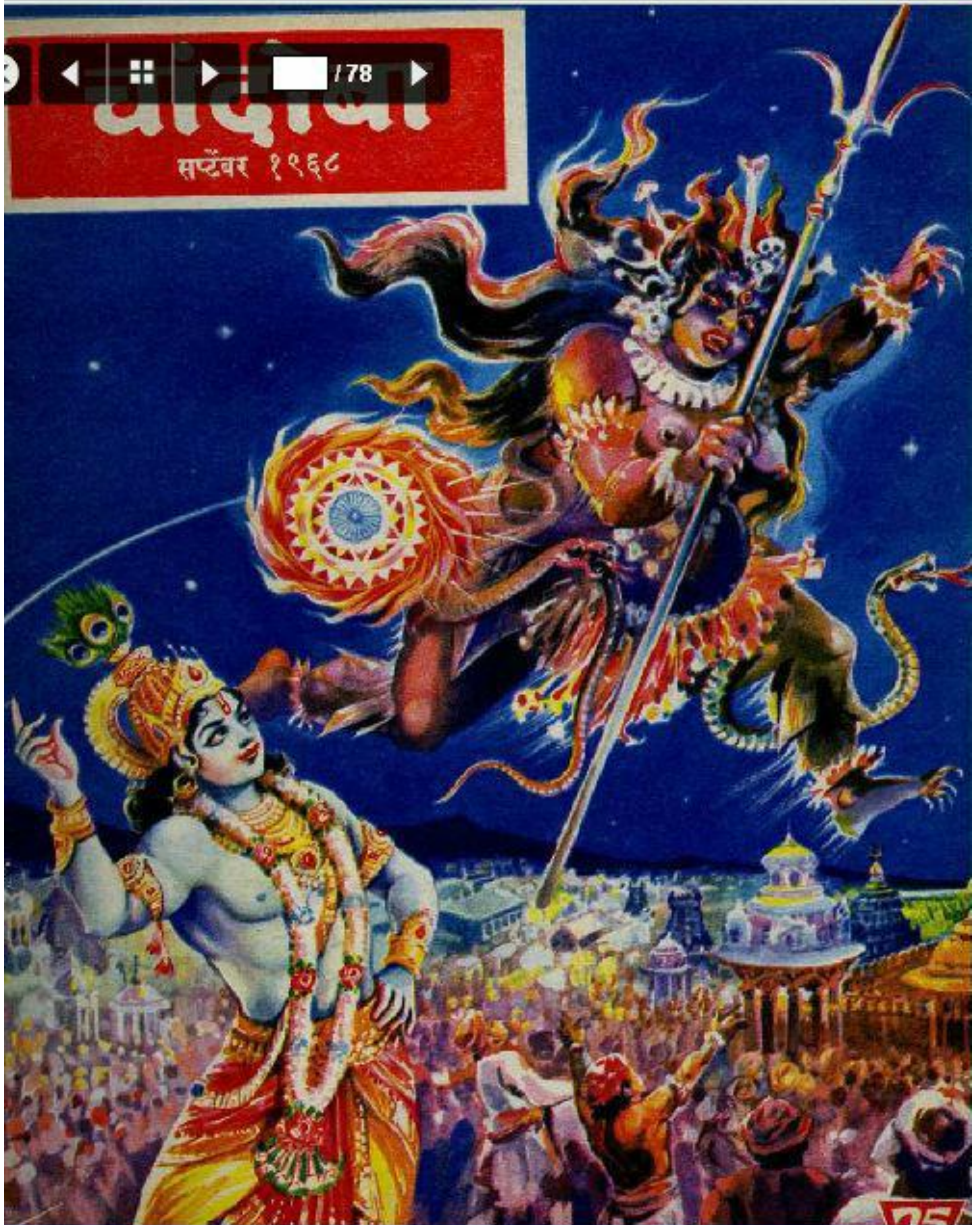
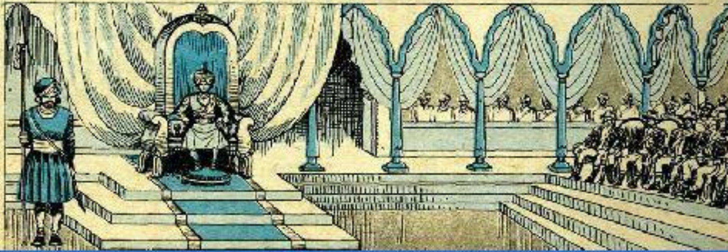

सप्टेंबर १९६८

कैदेत ठेवण्यात आले. वेलस्लीने आपला दूरदर्शीपणा दाखवून मराठ्यांना म्हैसूरच्या राज्याच्या पश्चिमोत्तर भागाचे दोन जिल्हे देऊ केले. परंतु मराठ्यांनी ते स्वीकारण्यास नकार दिला. कारण त्यांना ते जिल्हे घेण्यात कमीपणा वाटला. परंतु इंग्रजांनी निजामाला म्हैसूरच्या उत्तर-पूर्वेचा गुत्ती पासून गुरंमकोंडा दिल्यावर त्याने आनंदाने त्याचा स्वीकार केला. म्हैसूरच्या पश्चिमे कडील प्रदेश—कानडा, वाइनाड, कोयंबतूर, दारापुर, श्रीरंगपट्टणम् इत्यादी इंग्रजांनी स्वतःकडे ठेवून घेतला.

अशा तऱ्हेने म्हैसूरच्या आजूबाजूचा बराचसा भाग वाटून घेतल्यानंतर जो प्रदेश उरला त्याच्यावर राज्य करण्यासाठी म्हैसूरच्या गादीवर एका लहान मुलाला बसविण्यात आले, तो मुलगा म्हैसूरच्या जुन्या हिंदू राज्यघराण्यातला होता. म्हैसूर-वर इंग्रजांचेच प्रभुत्व होते. म्हैसूरच्या राजाला इंग्रजांना कर द्यावा लागे व इंग्रजांच्या फौजेचा खर्च पण द्यावा लागे.

म्हैसूरची अशी वांटणी केल्यामुळे इंग्रजांना राज्य, पैसा, व्यापार यांबरोबर सैनिक दृष्ट्या पण पुष्कळ लाभ झाला. वेलस्लीने इंग्रजांचे राज्य वाढविण्यासाठी ही जी कारवाई केली त्याबद्दल खूष होऊन इंग्रजांनी त्याला 'मार्क्विस' ही पदवी बहाल केली.

टिपूच्या मृत्यूनंतर भारतात फ्रेंचांचा पाठीराखा कोणी उरला नाही. इंग्रज देखील निश्चिंत झाले, कारण टिपूचे व्यक्तित्व तसेच मोठे होते. अनीती व अत्याचार त्याने कधी केला नाही. त्याला राजकारण चांगले कळत होते. इंग्रजच भारताचे मुख्य शत्रू होत, हे त्याला चांगले समजत होते. म्हणून त्यांचे उच्चाटन करण्यासाठी व भारतीय संस्थानिकांमध्ये मैत्री स्थापन करण्यासाठी पुष्कळ प्रयत्न केला. परंतु ते एक स्वप्न ठरले.

कोंबडी चोर

एका गावी रघू नावाचा एक भोळा भावडा शेतकरी रहात असे. कोणी काही सांगितले तर ते त्याला खरे वाटे. पण त्याची बायको जानकी फार हुशार होती. कुटुंबाचा भार पती सांभाळू शकणार नाही हे तिला लवकरच कळले. तिने आपले सर्व दागिने विकून कोंबड्या पाळल्या. अंडी विकून जे पैसे मिळत त्यावर व शेतातून पीक निघे त्यावर कुटंबाचा उदर निर्वाह चालू लागला.

रघूच्या घरा शेजारी हरिराम नावाचा एक चिक्कू मारवाडी रहात असे. स्वतःचे धन तिजोरीत ठेवून तो त्याची पुजा करी. त्याला कोंबडीचे मांस फार आवडे. परंतु स्वतःचे पैसे खर्च करून कोंबडी विकत घेण्याचा विचार त्याने कधी केला नाही. रघूच्या परसात कोंबड्या पाहून त्याच्या तोंडाला पाणी सुटे. म्हणून रोज रात्री भिंतीवरून उडी मारून तो रघूची एक कोंबडी चोरून नेई.

जानकीला आपल्या कोंबड्या कमी होऊ लागल्याचा संशय येऊ लागला. चोराला पकडण्यासाठी तिने रात्रभर पाहरा देण्याचे ठरविले. एक रात्र ती स्वतः जागे व एक रात्र रघू जागे. पाहारा देत असता रात्रभर तिचा डोळा न लागे. परंतु रघू पाहारा देण्यासाठी जाऊन बसे व थोड्या वेळाने आडवा होऊन घोरू लागे. हरिरामला ही गोष्ट माहीत होती. म्हणून ज्या दिवशी रघू पाहाऱ्यावर असे त्याच दिवशी तो कोंबडी चोरून नेई.

जानकी नवऱ्यावर त्यासाठी रागावली देखील. म्हणाली—"तुम्हाला झोप म्हणजे कुंभकर्णाची आहे. पाहारा दिला काय अन न दिला काय सारखाच. असेच काही दिवस चालले तर लवकरच हातात झोळी येईल."

जानकी म्हणाली ते ऐकून रघूनं, त्या दिवशी चोराला नक्कीच पकडायचे ठरवून पाहाऱ्याला एक कांबळे पांघरून बसला. मध्यरात्रीच्या सुमारास खुराडया जवळ दार उघडण्याचा आवाज झाला. कोणीतरी तोंडावर बुरखा घालून पुढे जात असलेला दिसला. काळोखात त्याला ओळखणे अशक्य होते. रघूने उडी मारून त्याला धरले.

हरिराम रघूपेक्षा जास्त बळकट होता. म्हणन स्वत:ला सोडवून घेऊन व भिंतीवरून उडी मारून पलीकडे निघून गेला. परंतु त्या झटापटीत त्याच्या कमरेला अडकवलेले किल्लयांचे जुडगे खाली पडले.

परसांत खडबड झाली ती जानकीला ऐकू आली. ती दिवा घेऊन बाहेर आली. तिने विचारले "चोरबीर होता वाटते?"

हातातला चोर निसटून पळून गेल्याबद्दल रघूला स्वत:चाच राग आला. जानकीला पण सर्व प्रसंग कळल्यावर नवऱ्याचा राग आला. तिला दिव्याच्या उजेडात किल्लयांचे जुडगे दिसले. "चोर सापडला. चोराच्या किल्लयांचे जुडगेच सापडले आहे. जुडगे शोधायला येईलच की नाही? पकडू तेव्हा त्याला.". असे सांगून ती जुडगे घेऊन घरात निघून गेली.

'आपण वाचलो' असा विचार करून हरिराम खूष होता. कारण त्याची ती चोरी पकडली गेली असती तर गावात तोंड दाखवायला जागा उरली नसती. सहज त्याचा हात कमरेला जुडग्यासाठी गेला, पण जुडगे नव्हते. जुडगे रघूच्या आवारातच पडले असणार. त्याने विचार केला बतावणी करून भोळ्या भाबड्या रघूकडून तेवढे जुडगे मिळविले पाहिजे.

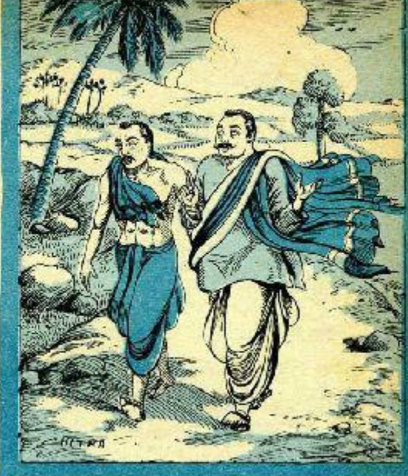
दुसऱ्या दिवशी सकाळी तो रघूच्या घरी गेला आणि म्हणाला–"रघू! मोकळा

आहेस का की कामात गुंतला आहेस? चल ना जरा शेतावर जाऊन येऊ." रघू त्याच्याबरोबर निघाला.

वाटेत त्याने रघूला विचारले–"काय रे रघू, तू नेहमी सांगतोस, तुझ्या कोंबड्या चोरीला जातात. मग मिळाला का चोर?"

रघू आनंदाने म्हणाला–"होय रे, हरिराम! रात्री मी त्याला पकडले होते. पण त्याचे नशीब बलवत्तर म्हणून निसटून पळून गेला. नाही तर त्याचे हात पाय मोडून त्याला पाठविले असते. पण त्याला माझ्याकडे यावेच लागणार. कारण त्या दुष्टाच्या किल्लयांचे जुडगे राहून गेले आहे. ते न्यायला येईल तेव्हा पाहून घेईन.

हरिरामने विचार केल्यासारखे केले व म्हणाला–"आजपर्यंत तुझ्या कोंबड्यांची चोरी करणारा मनुष्य नव्हताच. एक भूत होते. त्याला कोंबड्या आवडतात खायला. माझे आजोबा मला एकदा म्हणाले होते की त्या भूताची तिजोरी स्मशानात आहे. तो आपल्या किल्लयाचे जुडगे नेहमी कमरेला अडकवून ठेवतो. मग काय, तुला चोर मिळाला. तू कोणाला, म्हणजे बायकोला सुद्धा सांगितल्याशिवाय ते जुडगे घेऊन स्मशानात का नाही येत? मी तुला

त्या भुताची तिजोरी दाखवितो. परंतु एवढे लक्षात ठेव. ते भूत नेहमी स्मशानातच राहते. बायकोला हे सर्व खुळ्यासारखा सांगून बसशील!"

रघूला हरिराम म्हणाला ते सर्व खरे वाटले. त्या रात्री पाहारा देण्याची पाळी बायकोची होती. ती परसात खाटेवर पडून राहाली. मध्यरात्रीच्या सुमारास रघू उठला व जानकीच्या पेटीतून किल्लयांचे जुडगे काढून घेऊन स्मशानाच्या दिशेने निघाला.

तेथे एका खड्ड्याआड रघूला एक काळी आकृती दिसली. तोच हरिराम असावा

असे समजून तो हळूच म्हणाला–"अरे हरिराम! किल्लचांचे जुडगे आणले आहे, बरं का? असे म्हणत रघूने किल्लचांचे जुडगे हलवून व वाजवून दाखविले.

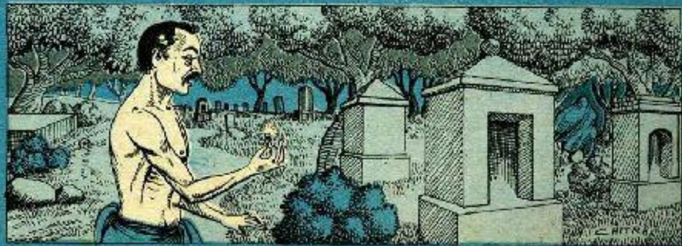
ती काळी आकृती म्हणजे हरिरामच होता. परंतु तो काही बोलल्या शिवाय रघूच्या हातातल्या किल्लचाचे जुडगे ओढू लागला. रघूने त्याला भूत समजून त्याच्याशी झटापट सुरू केली. शेवटी हरिरामने किल्लयांचे जुडगे रघूच्या हातातून ओढून घेतले, परंतु ओढाताण चालू असता हरिरामची अंगठी रघूच्या हातात आली. हरिरामच्या लक्षात ती गोष्ट आली नाही व तो काळोखात जुडगे घेऊन पळून गेला.

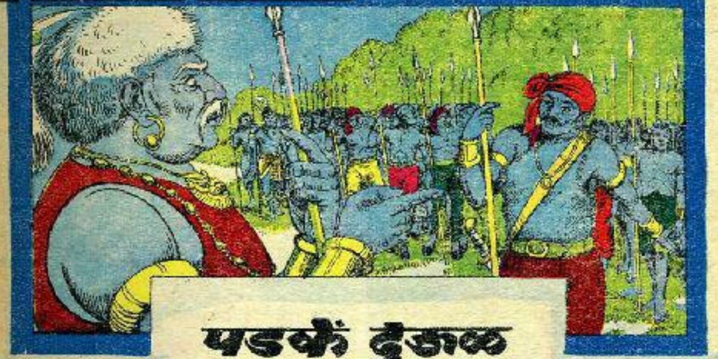
किल्लचांचे जुडगे गेले खरे, पण त्या ऐवजी अंगठी हातात आल्याबद्दल त्याला फार आनंद झाला. त्याच आनंदात तो घरी गेला.

सकाळी उजाडल्यावर रघूने बायकोला हरिरामशी झालेले बोलणे व रात्री त्याच्याबरोबर तो स्मशानात जायला कसा कबूल झाला व तेथे भुताशी झटापट होऊन शेवटी भुताची अंगठी कशी मिळाली हे वर्णन करून सांगितले. जानकीने अंगठी ओळखली. त्याच्यावर हरिरामचे नाव पण होते.

चोर सापडला. जानकीने गावच्या पाटलाला अंगठी नेऊन दिली आणि कोंबडीची चोरी कशी होत होती व हरिरामचे रघूशी काय काय बोलणे झाले सर्व सांगितले. पाटलाने हरिरामाला बोलाविले आणि जानकीचे झालेले नुकसान भरून द्यायला सांगितले.

हरिरामला त्या गावात कोणाला तोंड दाखविणे देखील अशक्य झाले. म्हणून तो गाव सोडून निघून गेला.

पडकें देऊळ

[७]

[शिखीमुख व विक्रमकेसरी मायगावला गेल्याची बातमी मिळताच जिवाजी काही अनुयायांसह त्या गांवी गेला. तो पोंचण्यापूर्वीच शिखीमुखने लट्ठूसिहला धान्य ठेवण्याच्या खड्ड्यात ढकलले होते. लट्ठूसिहाचे अनुयायी शिखीमुखावर हल्ला चढविणार इतक्यात जिवाजीची 'हत्यारे खाली टाका' ची आरोळी ऐकू आली.–पुढे.]

लट्ठूसिह जखमी होऊन खड्ड्यात पडला होता. तेव्हां त्याच्या अनुयायांचा जो दुसरा नायक होता त्याला जिवाजीची आरोळी ऐकू आली व त्याला तो व त्याचे सर्व अनुयायी संकटात सापडले असल्याचे कळले. अशा प्रसंगी काय करणे बरोबर होईल याचा त्याने थोडा विचार केला. समोरा समोर शत्रूशी चार हात केल्यास मृत्यु मुखात स्वतःच उडी टाकल्या सारखे होईल, या उलट जिवाजीला शरण गेल्यास नागलोकांत आपली मान खाली होईल हे पण तो ओळखून होता.

म्हणून जिवाजीकडे वळून तो म्हणाला–"तुम्ही मला चारी बाजूंनी घेरले आहे. तुम्ही संख्येने आमच्या तिप्पट आहा. म्हणून हे न्याय्य युद्ध होणार नाही. धर्मयुद्ध तर नाहीच नाही."

ते ऐकून शिखीमुख त्याच्याकडे वळून म्हणाला–"तुम्हांला धर्म व न्याय संकटाच्या

वेळीच आठवतात. ही सर्व शिकवण तुम्हांला तुमच्या त्या गुरूकडून मिळालेली दिसते. स्वतःचे इमान विकून तुम्ही आजवर परक्याची चाकरी करीत आलात तेव्हां तुमचा हा न्याय व धर्म कोठे गेला होता? तुम्ही या गायगांवच्या गरीब शेतकऱ्यांची मेहनत करून सांठवलेली कमाई अशी लुटून नेत आहां आणि आम्हांला न्यायाच्या व धर्माच्या गोष्टी सांगतां? मुकाट्याने शस्त्रास्त्रें खाली टाका."

"आम्ही शस्त्रास्त्रें टाकल्यावर तुम्ही आम्हांला भाला थोसकून ठार करणार नाही कशावरून?" नागनायकाने विचारलें.

"ते आम्ही तुमच्यावर दया दाखवून पाहिजेतर करू. तुम्ही शस्त्रास्त्रे टाकता कीं नाही?" असे म्हणत त्याने एकदा विक्रमकेसरी जवळ उभे असलेल्या तरुणांकडे सार्थक दृष्टी ने पाहिले.

शिखीमुखच्या बोलण्यावरून आता तो वं त्याचे अनुयायी हल्ला चढविणार हे स्पष्ट दिसत होते. परंतु जिवाजीने तो भ्रम कोणाच्या मनात राहू नये म्हणून आपला भाला दूर फेकला व म्हणाला– "कोणाच्या केसालाहि धक्का लागणार नाही. पाहिजे तर तुम्ही आपापली शस्त्रास्त्रे स्वत : जवळ ठेवा, मला हरकत नाही. मला त्या पडक्या देवळांच्या पुजाऱ्याची गरज आहे. तोच आमचा खरा शत्रू आहे. बरे हे सांगा तुमचा नायक लट्टूसिंह कोठे आहे?"

"मी इकडे पडलो आहे, खड्ड्यात. सर्व अंग रक्तबंबाळ झाले आहे. डोळ्यासमोर काळोखी आली आहे. खड्ड्यातून कण्हत नागनायक लठ्ठूसिंह ओरडून म्हणाला.

जिवाजीने चकित होऊन आवाज ऐकू आला त्या दिशेला पाहिले. घाईघाईने खड्ड्याजवळ जाऊन त्याने आत डोकावून पाहिले. लट्ठूसिंह खड्ड्यातून त्याच्याकडे दीनवाणीने पहात होता.

"लट्ठूसिंह, काय रे? बरेच लागले आहे वाटते? वर ये ना उठून. त्या पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याला पकडण्यासाठी तुझ्या मदतीची गरज आहे मला." जिवाजी म्हणाला.

"वर येता आले असते तर केव्हांच आलो असतो रे! भाला लागल्याने माझा उजवा हात गेला. डाव्या पायाचा गुडगा पण मोडल्यासारखा दिसतो आहे. या सर्वाला जबाबदार कोण, माहीत आहे का? तुझा मुलगा शिखीमुख. त्याचे धैर्य, शौर्य माझ्या तोडीचे आहे. त्याच्या बरोबर मी आपली मुलगी नागमल्ली हिचा विवाह करून द्यावा म्हणत आहे. बोल, मग काय म्हणतोस?" थट्टेत हसत लट्ठूसिंह म्हणाला.

त्याचे ते विचित्र बोलणे ऐकून जिवाजीला, खड्ड्यांत पडल्यामुळे व रक्तस्राव झाल्यामुळे त्याला मतिभ्रम झाला असावा असे वाटले. जिवाजीने आपल्या अनुयायांना एक लाकडी फळी आणायला सांगितले. त्या फळीच्या दोन्ही टोकाला त्याने दोऱ्या बांधवल्या व दोघां अनुयायांना खड्यात उतरायला सांगितले. त्या दोघांनी लट्ठूसिंहला त्या फळीवर निजविले. नंतर वरच्या लोकांनी दोन्ही बाजूंनी दोऱ्या धरून लट्ठूसिंहला अलगद वर काढले.

लट्ठूसिंहने चकित होऊन आपल्या अनुयायांकडे पाहून विचारले—"सर्वांच्या हातात शस्त्रे आहेत. आज कोण जिंकला, कोण हारला? आपल्यापैकी किती लोक ठार झाले?"

दुसऱ्या नागनायकाने पुढे येऊन थोडक्यात सर्व वृत्त सांगितले. म्हणाला—"धनी! शबर नायक जिवाजीने रक्तपात थांबविला. आपल्यापैकी सर्व आनंदात आहेत."

ते ऐकून लट्ठूसिंह जिवाजीकडे वळून म्हणाला—"शबर नायका! मी तुझ्या जाती विरुद्ध फार मोठा अन्याय केला. त्या दुष्ट पुजाऱ्याने माझ्यासमोर सोन्याचे चार तुकडे टाकून मला वश करून घेतले. मी केवढे पाप केले. मला क्षमा कर. आजपासून आपण सर्व एक."

"बरे, सोडा! जे झाले ते झाले. विसरा सारे. पहिल्याने मी तुझ्या हाताला व पायाला पट्टी बांधवतो. नंतर आपण सर्व मिळून त्या पुजाऱ्याच्या शिकारीला निघू या." जिवाजी म्हणाला. नंतर दूर उभा असलेल्या एका वृद्ध शबराला हाक मारून जिवाजी म्हणाला—"नागजातीचा नायक लट्ठूसिंह याचे औषध पाणी होऊ द्या."

तो वृद्ध त्या गावातला वैद्य होता. तो नेहमी औषधी मुळ्या, साले व इतर वस्तू एका पिशवीत घालून गाव गाव हिंडून आजाऱ्यांचे औषध पाणी करी. त्याने कसला तरी पाला तोडून आणला व त्याचा रस लट्ठूसिंहाच्या जखमेवर पिळून नंतर कसली तरी दोन तीन पाने ठेवून पट्टी बांधली. नंतर लट्ठूसिंहाचा गुडगा बोटाने तपासून पाहिला. दोघां नागांना लट्ठूसिंहाचे दोन्ही हात ओढून धरून ठेवायला सांगितले. दोन दोन कामट्या गुडघ्याच्या खाली व वर ठेवून दोरीने घट्ट आवळून बांधल्या. नंतर गुडघ्याचा सांधा ठीक बसवला. सांधा बसवीत असता लट्ठूसिंह मोठमोठ्याने ओरडत होता—"या सर्व नरक यातनेला कारण तो लुच्चा पुजारी आहे. त्याने ज्या सोन्याच्या विटा दिल्या आहेत, फेका त्या पाण्यात. त्या दुष्टाला झाडाला टांगून भाले टोचून ठार करा." पट्टी बांधण्याचे काम संपल्यावर वैद्याने एकदा तीक्ष्ण नजरेने लट्ठूसिंहाकडे पाहिले व म्हणाला—"लट्ठूसिंह! मी वैद्याच्या नात्याने रोग्याची सेवा करायचे कर्तव्य पुरे केले आहे. आता बोल, माझ्या गावचे जे धान्य

लुटून तू नेले आहेस तें परत करणार आहेस की नाही?"

"माझे अनुयायी तसे जास्त धान्य घेऊन गेलेच नाहीत. बाकीचे नेणार एवढ्यात शिखीमुखाने सिंहासारखी आमच्यावर झडप मारली. माझे अनुयायी जितकी पोती घेऊन गेले आहेत त्याच्या दुप्पट पोती मी स्वतःचे धान्य आणून देतो" वैद्याला असे उत्तर देऊन लट्ठूसिहाने आपल्या अनुयायांना बोलाविले आणि हुकूम दिला– पोत्यात भरलेले धान्य पुन्हां खड्ड्यात ओता. आपले साथी जितकी पोती धान्य येथून उचलून घेऊन गेले आहेत त्याच्या दुप्पट पोती धान्य आपल्या गावातून घेऊन या."

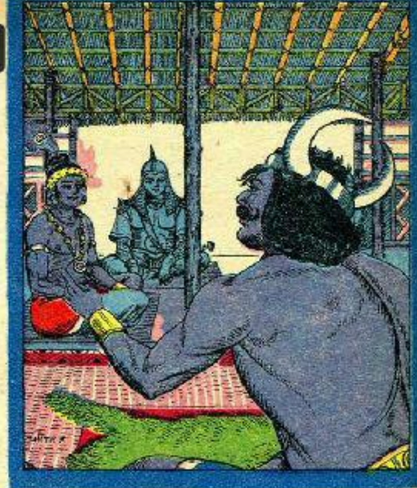
त्यांच्या नायकाची आज्ञा होताच नागजातीचे काही लोक आपल्या वस्तीकडे निघाले. लट्ठूसिह त्यांना थांबवून म्हणाला– "आणखी हे पहा, पुजारी आपल्या गुहे बाहेर जंगलात फिरत असेल. जर तो कोठे भेटला तर त्याला सांगा की आपल्या नागजातीचे सर्वलोक जिवाजीच्या हाती बंदी झाले आहेत. बाकीच्यांच्या जिवाला धोका आहे. समजले!"

त्यानंतर जिवाजी लट्ठूसिहला दोघां तिघांच्या मदतीने उचलून घेऊन जाऊन गावातल्या चौकात गेला. त्याला एका ओटयावर नेऊन ठेवले. ओटयावर एका जागी जिवाजी, शिखीमुख व विक्रमकेसरी बसले. दुसरीकडे लट्ठूसिह आपल्या अनुयायांसह बसला होता. जिवाजीने विचारल्यावर लट्ठूसिह म्हणाला–"पडक्या देवळाचा पुजारी फक्त एकाच आठवड्या पूर्वी आमच्या गावी आला होता. त्याने आमच्या पुढे सोन्याच्या काही विटा टाकल्या व म्हणाला–"विक्रमकेसरी-जवळ ताडपत्रांचा जो ग्रंथ आहे तो आणून द्या."

नंतर लट्ठूसिह जिवाजीला म्हणाला– "त्याने मला थोडे सोने दिले होते त्याच्या मोहाला बळी पडून मी हे सर्व पाप केले. मला मंत्रतंत्र शिकवून या जंगलाचा राजा करून देण्याचे वचन पण त्याने मला दिले होते. त्याला या ताडपत्राच्या ग्रंथाची गरज काय? यात कोणते गुपित आहे. मला सांगशील का?"

"हा प्रश्न तू विचारू नयेस. या शिवाय त्यात कोणते गुपित आहे हे मलादेखील ठीक ठीक माहीत नाही. तू ह्या गोष्टी विषयी चवकशीच सोडून दे. तो पुजारी या प्रदेशात मोकळेपणे हिंडू लागला व नंतर ब्रह्मपुत्रेच्या खोऱ्यात हिंडू फिरू लागला तर त्यात धोका आहे. म्हणून त्याला याच जंगलात पकडून ठार केले पाहिजे. तो कोणत्या गुहेत आत्तां लपून बसला आहे?" जिवाजीने विचारले.

लट्ठूसिहने शिखीमुखकडे वळून जिवाजीला विचारले–"तुझ्या शिखीला जवळपासच्या सर्व जंगलाची व डोंगराळ प्रदेशाची चांगली माहिती आहे. शिखी! नंदी डोंगराच्या पायथ्याशी जे ताडा झाडांचे वन आहे, तुला ते माहीतच आहे. त्याच्या दक्षिणेकडच्या टोकाला एक पांच डोक्यांचे

ताडाचे झाड आहे. त्याचे जे सर्वांत उंच डोके आहे, त्याच्यावर चढून समोर पाहिलेस तर तुला पुजाऱ्याची गुहा दिसेल. त्या गुहेच्या जवळपास आणखी काही लहान मोठ्या गुहा आहेत. म्हणून ती गुहा ओळखण्यास हीच एक बरोबर खूण आहे."

"त्या गुहेसमोर पाहारेकरी आहेत का?" शिखीमुखने विचारले.

"गुहेसमोर कोणी पाहारेकरी नाही. पण ताडांच्या झाडाच्या वनात आमचे दोन तीन नाग आहेत. मी त्यांना निरोप पाठवितो. ते तुला मदत करतील." लट्ठूसिह म्हणाला.

जिवजीचा निरोप घेऊन शिखीमुख, विक्रमकेसरी व चार शबर साथी त्या नंदी पर्वताकडे निघाले. त्यांच्या जवळ धनुष्य-बाण, तलवार, भाला, बरछी वगैरे शस्त्रे होती. ते नंदी पर्वतापर्यंत पोंचले तो पर्यंत सूर्य पश्चिमेकडे वळला होता. ताडांच्या झाडांच्या वनात पाहारा देणाऱ्या नाग. पाहरेकऱ्यांना त्यांच्या नायकाकडून पूर्वीच मदत देण्यासंबंधी निरोप आला होता. त्या प्रमाणे ते शिखीमुख, विक्रमकेसरी वगैरेना पांच डोकी असलेल्या ताडाच्या झाडाजवळ घेऊन गेले आणि म्हणाले– "झाडावर चढून पहा. पुजारी गुहेतच आहे. दोन तीन तास झाले तो गुहेत वेड्यासारखा फिरत आहे. गुहेत जास्त उजेड नाही. म्हणून तो काय करतो आहे हे बरोबर कळणे कठिण आहे."

शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघांनी पुढे काय करायचे हे विचार करून असे ठरविले की विक्रमकेसरीने काही साथी दारांना बरोबर घेऊन तिकडे जावे. पुजारी त्यांना येत असलेले पाहून पळू लागला तर शिखीमुखने झाडावरून त्याला बाण मारावयाचा.

थोड्या वेळानंतर विक्रमकेसरी डोंगरावर चढून गुहेजवळ पोचला तेव्हां गुहेत सावली सारखी फिरणारी पुजाऱ्याची आकृती आता एकदम उडी मारणार असे वाटले. शिखीमुखला वाटले की पुजारी आता पळण्याच्या विचारात असावा. त्याने नेम धरून बाण मारला. बाण लागताच गुहेत राहणारी ती आकृती अस्वलासारखी एकदा मोठ्यांने ओरडली.

तो आवाज ऐकून विक्रमकेसरी व त्याचे साथी गुहेकडे धावत निघाले. "पुजारी अस्वल झाला आहे." असे म्हणत शिखीमुख झाडावरून खाली उतरला व गुहेकडे धावत निघाला. (पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

वीर गांगेय

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तू खरोखरच कर्तृत्ववान दिसतो आहेस. परंतु वीर गंग सारख्या कर्तृत्ववानाला जसे अपयश मिळाले तसे तुला न येवो, एवढेच मला वाटते. तुला रात्रीच्या वेळी कंटाळा येऊ नये म्हणून त्याची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

मणिपूरचे महाराज शूरसेन दरवर्षी विजयादशमीचा उत्सव मोठ्या थाटामाटाने साजरा करीत. त्यावेळी तलवारीचे हात, मल्लयुद्ध व धनुर्विद्या यां प्रतिस्पर्धा होत. या प्रतिस्पर्धांत भाग घेण्यासाठी दूरदूरच्या देशाचे राहणारे धनुर्विद्येत निपुण लोक येत.

अष्टमीच्या दिवशी प्रतिस्पर्धांचा कार्यक्रम होई. विजयादशमीच्या दिवशी बक्षिस समारंभ होई. ज्यांना बक्षिसे मिळण्याचे ठरलेले असे त्या सर्वांची राहण्याची व्यवस्था राजा करी. नृत्य, संगीत इत्यादी करमणुकीच्या कार्यक्रमांची खास व्यवस्था त्यांच्यासाठी करण्यात येई. प्रदर्शनात जिंकणारे बहुतेक परदेशांतलेच लोक असत.

एक वर्षी तलवारीचे हात करण्यात प्रवीण अशा एका तरुणाने एका मागून एक पांच जणांना जिंकले. त्यांच्या तलवारी तुटून जमिनीवर आदळल्या. त्याने चारही बाजूला दृष्टी फिरवून विचारले—"आहे का आणखी कोणी आपली शक्ती आजमावून पाहण्याची तयारी असणारा?"

प्रेक्षकांपैकी एक जण, तोपर्यंत गंमत पहात बसला होता. तो आपल्या म्यानेतून तलवार उपसून समोर आला. पाच तरुणांना जिंकणाऱ्या तरुणाला त्याने आव्हान केले. दोघांच्या तलवारी चमकल्या. पण पहिला वार केल्याबरोबर पांच जणांना जिंकणाऱ्या त्या प्रवीणाच्या हातातली तलवार जमिनीवर आदळली.

राजाने त्या नवीन तरुणाला जवळ बोलावून त्याचे नांव विचारले.

"महाराज! मला गांगेय म्हणतात. काही लोक मला वीर गांगेय या नावाने पण हाकं मारतात." तो तरुण म्हणाला.

"तू कोणत्या देशातला राहणारा?" राजाने विचारले.

"महाराज! मी आपलीच प्रजा आहे." गांगेय म्हणाला. ते उत्तर ऐकून राजाला फार आनंद झाला. इतक्या वर्षांनी का होईना, आपल्या देशातल्या तरुणाने आपली लाज राखली.

इतर विजयी वीरांबरोबर विजयादशमी पर्यंत राजाचे आतिथ्य स्वीकारून व बक्षिस मिळवून तो तरुण आपल्या गावी निघून

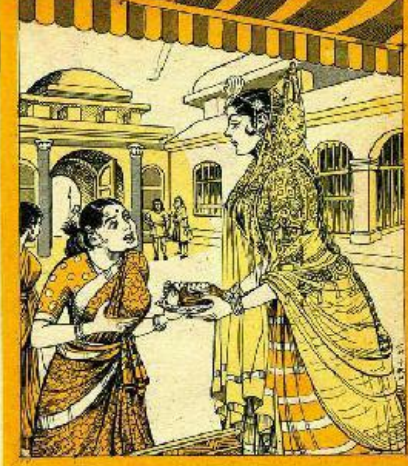
गेला. त्या दोन तीन दिवसाच्या अवधीत त्याला राजकन्येची भेट घेण्याचे व तिच्याशी बोलण्याचे भाग्य लाभले.

गांगेयने ज्या क्षणी आपला पराक्रम दाखविला त्या क्षणापासूनच राजकन्येने त्याला मनातल्या मनात वरले होते. तिने आपल्या एका हुशार सखीला गांगेयचा मानस जाणण्यासाठी नेमले होते. सखीने परत या शब्दात गांगेयचे वर्णन केले—"त्याच्या मनात तुझ्याशिवाय इतर कोणा मुलीचा विचार आलेला नाही."

ते कळल्यावर राजकन्येला आनंद झाला. विजयादशमीच्या दिवशी सर्व नोकर इनाम घेण्यासाठी राजवाड्यात आले त्यात एक धोबीण पण आली होती. राजकुमारीच्या हातचे इनाम घेत तिने हळूच विचारले—"राजकुमारी! चोरांच्या सरदाराचा मुलगा गांगेय, राजवाड्यात वारंवार कां हो येतो?"

राजकुमारीने चकित होऊन विचारले—"चोरांच्या सरदाराचा मुलगा! कोण?"

"तो! तो तरुण वीर गांगेय! तो शहरा बाहेर एका जुन्या किल्ल्यात राहतो. त्यांचे कपडे पण मीच धुते." धोबीण म्हणाली.

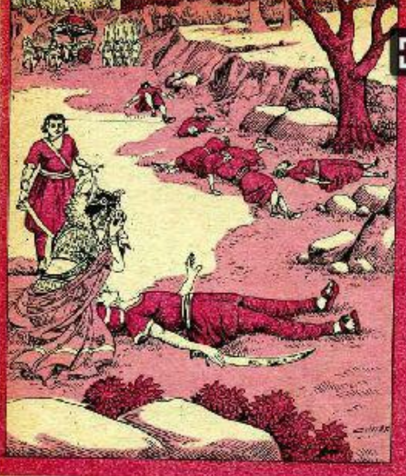

राजकुमारीला डोळ्यासमोर काळोखी आल्यासारखे झाले.

"कोणाजवळ हे सर्व काही बोलू नकोस. उद्यां तो स्वतःच जाईल निघून आपल्या गावी." राजकन्या म्हणाली.

दुसऱ्या दिवशी गांगेय, राजाने दिलेले बक्षिस घेऊन आपल्या घरीं निघून गेला. त्याला राजकुमारीचे दर्शन घडले नाही. तशी संधीच मिळाली नाही.

राजकुमारी मनातल्या मनात गांगेयची आठवण काढून एकांतात रडू लागली. त्याच्याशी लग्न व्हावे असे मनापासून वाटत असूनही त्यासाठी तिने काही प्रयत्न केला

नाही. पुढे राजाने तिचे लग्न करून देण्यासाठी योग्य वर शोधण्याचे ठरविले, तेव्हां पण तिने नकार दिला नाही. शेजारच्या राज्याच्या युवराजाशी तिचे लग्न झाले. युवराज सपत्नीक आपल्या राज्यात जाण्यासाठी निघाला.

राजकुमारीच्या लग्न समारंभाची गोष्ट गांगेयला कळली होती. युवराज आपल्या लव्याजम्यासह जात असता गांगेयने त्याला वाटेत अडविले व म्हणाला–"तू खरोखरच वीर असशील तर ये द्वंद्व युद्धाला. तू जिंकलास तर राजकन्या तुझी. मी जिंकलो तर माझी. मी राजकन्येला परक्याची पत्नी होऊ देणार नाही. तुला ठार करून मी राजकुमारीला घेऊन जाण्यासाठी आलो आहे." गांगेय म्हणाला.

युवराजाला राग आला. तो आपल्या सैनिकांना म्हणाला–"पाहता काय? या भामट्याला ठार करा.

युवराजाचे वीस अंगरक्षक गांगेयवर तलवारी उपसून धावले. परंतु कित्येक जखमी होऊन जमिनीवर पडले. युवराज रथातून खाली उतरला व त्याने पाठीमागून गांगेयच्या पाठीत खंजीर भोसकला.

राजकुमारी हे सर्व रथात बसून पहात होती. गांगेय जमिनीवर पडल्यानंतर ती रथातून खाली उतरून आली व त्याचे डोके आपल्या मांडीवर घेऊन रडू लागली. गांगेयने एकदांच राजकन्येकडे प्रेमाने पाहिले व म्हणाला–"तुझ्यासाठी मरण आले यापेक्षा जास्त आनंद तो कशात मिळणार?" इतके म्हटल्यावर त्याचे डोळे फिरले.

इतका वेळ युवराज ते सर्व दृश्य पहात होता. त्याने राजकुमारीला खंजीर भोसकून ठार केले. राजकुमारीने गांगेयच्या देहावर आपले शरीर टाकून प्राण त्याग केला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा! मला एका गोष्टीची शंका वाटते. गांगेयने दुस्साहस करून आपला जीव धोक्यात टाकला. पण राजकन्येने आपल्या जिवावर असे कां उदार व्हावे. गांगेयचे प्रेम राजकन्येवर स्वतःच्या प्राणापेक्षां जास्त होते. परंतु राजकुमारीचे तितकेच प्रेम त्याच्यावर होते का नाही, हे सांगता येणार नाही. कारण वडिलांनी ज्याच्याशी लग्न करून दिले त्याच्याशी संसार करायला ती तयार झाली होती. मग तिने असे वागून स्वतःच्या जीव धोक्यात कां टाकला? याचे उत्तर माहीत असून ही तू दिले नाहीस तर तुला माहीतच आहे की तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला–"राजकुमारीचे प्रेम गांगेयवर कमी होते असे नाही म्हणता येणार. गांगेयने राजकुमारीवरच्या प्रेमासाठी मोठा त्याग केला असे ही म्हणतां येणार नाही. तिने गांगेयशीच लग्न करून देण्याचा हट्ट धरला असता तर तिच्या वडिलांच्या कुळाला कलंक लागला असता. कारण गांगेय पिढिजात लुटेरा व डाकू होता. म्हणून राजकुमारीने तिच्या वडिलांनी ज्याच्याशी तिचे लग्न करून देण्याचे ठरविले त्याच्याशी ती लग्नाला तयार झाली. तिचा पति वीर नव्हता हे पण तिला माहीत नव्हते. परंतु गांगेयने त्याला अडवून आव्हान केले तेव्हां तिला तिचा पति शूर नाही हे कळले. कारण त्याने आपल्या सैनिकांना गांगेयला ठार करण्यास पाठविले व ते हारणार हे पाहून पाठीमागून वार करून त्याने गांगेयचा वध केला. अशा कापुरुष पुरुषाची पत्नी म्हणून आयुष्य कंठण्या पेक्षा एका वीर पुरुषाची प्रेयसी म्हणून मरणे तिला श्रेयस्कर वाटले."

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

परोपकारी गोपाळ

गोपाळने काही दिवसापूर्वी गावाबाहेर थोडी जमीन विकत घेतली. त्याच्या आईने व बायकोने त्या जमीनीत भाजीचा मळा लावला तर चांगला फायदा होईल असे सुचविले. गोपाळला पण तो सल्ला पसंत पडला. परंतु भाजीच्या मळ्यावर पैसे मिळविण्याचा विचार त्याच्या मनाला शिवला नाही, गरिबांना भाजी वांटता येईल असा विचार केला.

त्याने जमिनीच्या चारीबाजूला चांगले कुंपण करून घेतले, विहीर खणली आणि वांगी, भेंडी, भोपळा, दोडकी, पडवळ वगैरे भाज्या लावल्या. काही दिवसांनी खूप भाजी मिळू लागली. घरासाठी लागे तेवढी तो घरात ठेवून घेई आणि बाकी शेजार पाजारच्या लोकांना व घरी येऊन मागणाऱ्यांना वांटून टाकी.

त्याच गावी रंगनाथ नावाचा एक मनुष्य रहात असे. तो रोज गोपाळकडे येई व कोणती तरी एक भाजी मागून घेऊन जाई. त्याला गोपाळच्या उदार स्वभावाची चांगली ओळख होती. एकदा तो एक मोठी टोपली घेऊन सरळ मळ्यात आला व टोपली दाखवून म्हणाला– "अहो गोपाळराव! काय सांगू, आज माझ्या घरी पाहुणे आले आहेत व निदान दोन एक आठवडे तरी राहणार आहेत. म्हणून थोडी जास्तच भाजी मागायला आलो आहे."

"अरे, त्यात काय मोठे से? जास्त घेऊन जा." गोपाळ म्हणाला.

रंगनाथ भाजीची टोपली घेऊन सरळ बाजारात गेला आणि सर्व भाजी दोन रुपये घेऊन विकून टाकली.

त्या दिवसापासून तो रोज टोपलीभर भाजी घेऊन बाजारात जाऊन विकून पैसे मिळवू लागला. कधी कधी रंगनाथ भाजी घेऊन गेला म्हणजे गोपाळला स्वतःच्या घरासाठी पण भाजी उरत नसे. तरी गोपाळला त्याचे काही वाटले नाही. रंगनाथ भाज्या बाजारात नेऊन विकत असेल हे त्याच्या गावीही नव्हते.

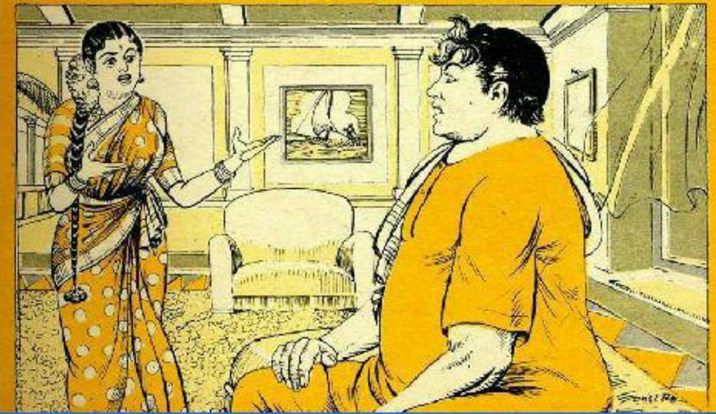
परंतु काही दिवसांनी गोपाळच्या बायकोच्या कानावर कुणकुण येऊ लागली. शेजार पाजारच्या बायका येऊन तिला– "विचारू लागल्या, भाजीचा व्यापार कसा काय चालतो? पुष्कळ फायदा होतो ना?"

"व्यापार? आम्ही नाही बुवा भाजी विकत. हे सर्व काय विचारता तुम्ही?" लक्ष्मीने चकित होऊन विचारले.

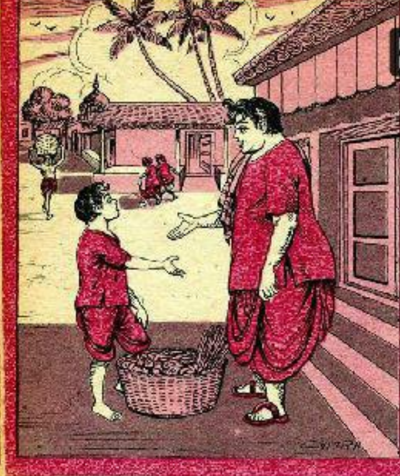
"अहो गोपाळराव नसतील विकत स्वतः, पण रंगनाथाच्या हाती रोज बाजारात टोपलं भरभरून भाजी विकतात की." एक बाई म्हणाली.

शेवटी लक्ष्मीने नवऱ्याला विचारलेच– "तुम्ही रंगनाथच्या हाती दररोज बाजारात भाजी पाठवता म्हणे, शेजारच्या सर्व बायका सांगत होत्या."

गोपाळला असल्या खोट्यानाट्या गोष्टी ऐकायची संवय नव्हती. बायकोला त्याने समजावून सांगितले की त्या बिचाऱ्याच्या घरी पाहुणे आले आहेत व दोन आठवडे झाले तरी हलायचे नाव काढीत नाहीत.

श्री. भा. ना. पोळ

गरीब बिचारा, माझ्याकडे येऊन त्यांच्या साठी भाजी मागून घेऊन जातो. गावच्या लोकांना दुसरा धंदा नाही. त्यांच्या बोलण्यावर मुळीच विश्वास करू नकोस."

एकदा रंगनाथ भाजीचे टोपले घेऊन बाजारात जात होता. पाय सरकला आणि खाली पडला. पाय मुरगळला म्हणून त्याने आपल्या दहा वर्षे वयाच्या मुलाला भाजी घेऊन बाजारात जायला सांगितले.

मुलगा त्याला कबूल झाला.

रंगनाथाने कोणती भाजी कोणत्या भावाने विकायची हे सांगितले. नंतर टोपली त्याच्या डोक्यावर ठेवून त्याला बाजारात पाठविले.

रंगनाथाचा मुलगा अर्ध्या वाटेवर गेला असेल नसेल, त्याची मान दुखू लागली. समोर एक मनुष्य उभा दिसला, त्याला हाक मारून त्याने टोपले खाली उतरायला हात लावायला सांगितले.

तो मनुष्य दुसरा तिसरा कोणी नसून स्वतः गोपाळच होता. टोपले खाली उतरवीत त्याने मुलाला विचारले–"बाळ! तू इतकी मोठी टोपली डोक्यावर घेऊन कशाला रे जातो आहेस. घरी कोणी मोठे माणूस नाही का?"

"माझ्या बाबांचा पाय मुरगळला म्हणून मीच सर्व भाज्या बाजारात नेत आहे. या विकायच्या आहेत हो!" मुलगा म्हणाला.

"ही एवढी मोठी टोपली बाजारापर्यंत नेलीस तर तुझी मान मुरगळून जाईल त्याची काय वाट? केवढयाला विकणार आहेस तू या सर्व भाज्या? मी घेतो विकत सगळ्या." गोपाळ म्हणाला.

"माझ्या वडिलांनी दोन रुपयाला विकायला सांगितल्या आहेत." मुलगा म्हणाला.

"तर मग मी देतो दोन रुपये! चल माझ्या घरी." असे सांगून गोपाळने स्वतः ते टोपले डोक्यावर उचलून घेतले. रंगनाथाच्या मुलाला घरी गेल्यावर टोपली बरोबर दोन रुपये देऊन पाठवून दिले.

मुलाने घरी गेल्यावर बापाला दोन रुपये दिले व म्हणाला–"वाटेतच एक सद्‌गृहस्थ भेटले व त्यांनी सर्व भाज्या विकत घेऊन दोन "रुपये दिले." कोणी धर्मात्मा असावा!" असे म्हणत रंगनाथाने देवाचे आभार मानले.

दुसऱ्या दिवशी रंगनाथाच्या पायाला सूज आली. आपल्या मुलाला हाक मारून तो म्हणाला–"हे पहा, गांवाबाहेर गोपाळ रावांचा मळा पाहिला आहेस ना? तेथे घेऊन जा ही टोपली आणि मी पाठविले आहे म्हणून सांग. ही लहान टोपली भर भाजी बाजारात जाऊन वीक. एक रुपया घेऊन ये. मोठे टोपले उचलवणार नाही तुला."

रंगनाथाचा मुलगा लहान टोपली घेऊन मळ्यात गेला. तेव्हां गोपाळ झाडांना पाणी घालीत होता. मुलगा त्याच्या पाठी मागे उभा राहून म्हणाला–"काका! माझे वडील रंगनाथ यांनी मला भाज्या घेऊन यायला पाठविले आहे."

गोपाळने मागे वळून पाहिले व म्हणाला–"तूच होय!"

काल त्याच्याकडून भाजी विकत घेणाराच समोर उभा आहे हे जेव्हां मुलाने पाहिले तेव्हा त्याने टोपली, तेथेच टाकली व घरी पळून गेला.

"अरे, थांब जरा! ऐक मी सांगतो ते..." गोपाळ म्हणतच होता, मुलाने मागे वळून सुद्धा पाहिले नाही.

घरी पोचल्यावर धापा टाकीत तो बापाला म्हणाला–"अहो बाबा! काल माझ्याकडून भाजी घेऊन दोन रुपये दिले ते गोपाळरावांनीच. त्यांना आज मळ्यात पाहिले व मी पळून आलो."

रंगनाथाची लबाडी उघडकीला आली. गोपाळला आतां कोणते तोंड दाखवायचे?

इतक्यात गोपाळ स्वतःच तेथे आला. म्हणाला–"काय रे रंग्या! तुझा पाय मुरगळला आहे म्हणे. आता पाय कसा काय आहे? घरी आलेली पाहुणे मंडळी सर्व निघून गेली वाटते?"

रंगनाथ लंगडत पुढे आला व त्याने गोपाळचे पाय धरून क्षमा मागितली. म्हणाला–"मी मूर्ख, म्हणून तुझ्या सारख्या उपकार कर्त्याला असे फसविण्याचा प्रयत्न केला."

"काही हरकत नाही रे! गरिबी माणसाकडून काय काय करवीत नाही? यापुढे माझ्या बागेचे काम तूच पहा! मळ्यात भाजी पाला लाव व स्वतःचा व कुटुंबाचा उदर निर्वाह त्यावर भागवता आला तर पहा." गोपाळ म्हणाला.

त्या दिवसापासून रंगनाथ गोपाळच्या मळ्यात काम करू लागला. दररोज तीन रुपयाची भाजी नेऊन बाजारात विकी. एक रुपया स्वतःची मजुरी म्हणून ठेवून घेई व दोन रुपये गोपाळच्या घरी लक्ष्मीला नेऊन देई.

लाख मोलाची गोष्ट

उज्जयनी नगरीत वरुणश्रव नामक एक गृहस्थ रहात असे. त्याच्याकडे थोडी जमीन होती. तो दुसऱ्यांची पण कामे करून थोडे पैसे मिळवी. तो इतके काम करी व मेहनत करी पण जी मिळकत होई ती सर्व पोटा-पाण्यासाठी खर्च होऊन जाई. हातात काही शिल्लक रहात नसे. ह्याचे त्याला फार वाईट वाटे. तो आपल्या बायकोला पण वारंवार सांगे–"बहुतेक मला शेवटी उपाशीच मरावे लागणार."

"देव ठेवील तसे रहावे. असे उणे मानून घेण्यात काय अर्थ आहे?" बायको वसुमती म्हणे.

एकदा त्याच्या घरी एक पाहुणा आला. वसुमतीने त्याला जेवायला वाढले. इकडच्या तिकडच्या गप्पा चालू असता वरुणश्रव म्हणाला–"शेवटी मागे काही राखून ठेवल्या शिवायच मी 'राम' म्हणणार."

ते ऐकून पाहुणा म्हणाला–"मी हात पाहतो, दाखवता का हात तुमचा? तुमच्या भाग्यात काय काय लिहिले आहे, ते मी सांगतो." पाहुण्याने वरुणश्रवचा हात पाहिला व म्हणाला–"तुम्ही व्यर्थ काळजी करता आहां. तुमची भाग्य रेखा तर उज्वल आहे. होय, थोडी उशिरां सुरू होते आहे. पुढल्या महिन्यापासूनच काही पालट झालेला दिसेल."

"मी या गोष्टीवर विश्वास करू म्हणतां?" वरुणश्रवने विचारले.

"मी जे सांगतो ते कोणाला खूष करण्या साठी नाही सांगत. आयुष्याची दोरी असे पर्यंत तुम्ही दोन लाख रुपये वांचवणार आहात" तो पाहुणा म्हणाला.

वरुणश्रव जीवनात हताश झाला होता. म्हणून त्याच्या पाहुण्याने हात पाहून जे भविष्य सांगितले त्यावर त्याचा मुळीच

विश्वास बसला नाही. परंतु एक महिन्या-नंतर खरोखरच त्याची प्राप्ती वाढली. पूर्वी दररोज फक्त एक रुपयाची प्राप्ती होती. ती वाढून आता दोन रुपये झाली.

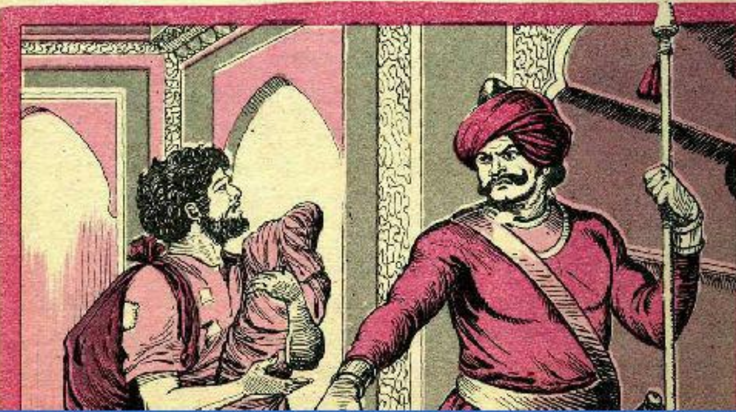
वरुणश्रवला थोडी आशा वाटू लागली. आता त्याचे चित्त प्रसन्न राहू लागले. त्याच्या मिळकतीतून जी शिल्लक राही ती तो एका डबीत संभाळून ठेवू लागला. परंतु वसुमतीच्या मनांत कसली तरी काळजी वाढत चाललेली दिसली. ती रोज डबी उघडून पैसे मोजू लागली.

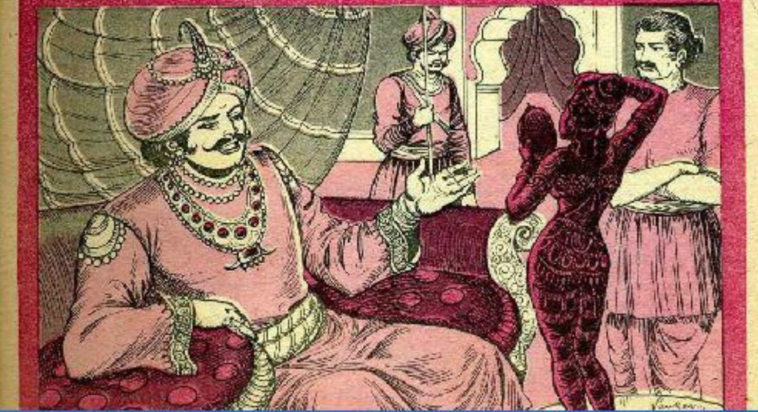
काही वर्षे लोटली. एक हुशार कारागीर परदेशातून आला. तो फार गरीब होता. तो उज्जयनीला चांगली मिळकत होईल या आशेने आला होता. उज्जयनीच्या राजाला भेट देण्यासाठी तो एक सुंदर मूर्त घडवून घेऊन आला होता. परंतु त्याचे मळके व फाटके कपडे पाहून पाहारेकऱ्यांनी त्याला राजवाड्यात प्रवेश दिला नाही. एवढेच नव्हे तर त्यांनी त्याला दूर धुडकावून लावले. तो कारागीर अगदी हताश होऊन वरुणश्रवच्या घरासमोर येऊन उभा राहला. वरुणश्रवने त्याला प्रेमाने घरात बोलावले व आंघोळ करून यायला सांगितले. नंतर त्याने त्याला स्वच्छ वस्त्रे अंगात घालायला दिली. त्याला आपल्या बरोबर जेवायला बसायला सांगितले. जेवणखाण आटोपल्यावर त्या कारागिराने आपल्या पिशवीतून एक सुंदर मूर्त काढून वरुणश्रवला दाखविली.

"असली कारागिरी आमच्या महा-राजांना फार आवडते. तुझ्या हाताचे हे कसब पाहून महाराज तुझी पाठ थोपटतील व तुला मोठे बक्षिस पण देतील. मी त्याची व्यवस्था करतो." वरुणश्रव म्हणाला.

"एवढे काम केलेत तर मी आजन्म आपला ऋणी होईन. एवढेच नव्हे तर जे बक्षिस मिळेल त्याचा अर्धा वांटा तुम्हांला देईन. त्यात मला आनंदच होईल." तो कारागीर म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी वरुणश्रव त्या कारागिराने तयार केलेली मूर्त बरोबर घेऊन राजाच्या दर्शनाला निघाला. त्या दिवशी राजाचे दर्शन होण्यास मुळीच त्रास झाला नाही. वरुणश्रवने राजाला कारागिराने करून आणलेली मूर्त दाखविली व म्हणाला—"महाराज! ही मूर्त घडवणारा एक परदेशी कारागीर आहे. कालच आपल्या दर्शना-साठी आला होता. पण तो आहे गरीब. त्याचे मळके व फाटके कपडे पाहून पाहरे-कऱ्यांनी त्याला राजवाड्यात येऊ दिले नाही. मी त्याच्या वतीने त्याची ही कला आपण पहावी अशी विनंती करीत आहे.

त्याच्या वतीने मी हे थोडे धाडस केले त्याबद्दल क्षमा करावी."

राजा ती मूर्त पाहून इतका खूष झाला की त्याने त्या कारागिराला एक लाख बक्षिस दिले व त्या मूर्तीची किमत एक लाख एकूण दोन लाख रुपये दिले.

राजाचे अधिकारी दोन लाख रुपये घेऊन वरुणश्रवच्या घरी आले. ते इनाम पाहून कारागिराच्या डोळ्यातून आनंदाश्रू आले. तो वरुणश्रवाला म्हणाला–"हे बक्षिस मला तुमच्या प्रयत्नाने मिळाले आहे. म्हणून यातला अर्धा वांटा तुमचा. हा घ्या."

वसुमती धावत पुढे येऊन म्हणाली– "एक लाख नाही, फक्त अर्धा लाखच घ्यावेत. तेच पुरेत."

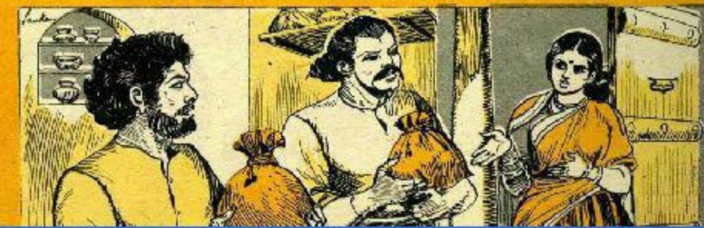
वरुणश्रव व कारागीर वसुमतीला घाबरलेली पाहून चकित झाले.

"एक लाख रुपये घ्यायला कां भितेस?" वरुणश्रवने आपल्या बायकोला विचारले.

"त्या पाहुण्याने तुमचा हात पाहून काय सांगितले होते ते विसरलात वाटते. तो म्हणाला होता की आयुष्याची दोरी तुटायच्या आत तुझ्याजवळ दोन लाख रुपये जमा होतील. तुमच्या जवळ कधी दोन लाख रुपये जमा होऊ नयेत याची काळजी मी बाळगली पाहिजे. प्राणापेक्षा धन अधिक मोलाचें आहे का? मला या धनाचा मोह नाही. त्याहून मोठे धन स्त्रीला तिचा पती आहे." वसुमती म्हणाली.

वसुमती जे म्हणाली ते कारागिराला एका नीतिसूक्तासारखे वाटले. त्याने राजाकडून मिळालेले धन गोर गरिबांना वांटून टाकले. त्याला स्वतःसाठी जेवढे अत्यावश्यक वाटले तेवढेच त्याने ठेवून घेतले.

वरुणश्रव व वसुमतीने पण धन जमा करून ठेवण्याचा नाद सोडला. त्यांचे पुढील आयुष्य सुखाचे झाले.

हारून जिंकला

सुवर्णपूरचा युवराज विक्रम हा फार सुंदर होता. जवळ पासच्या राज्यांच्या राजकन्या त्याला सांगून येऊ लागल्या. त्या राजांपैकी कित्येक जवळचे नातेवाईक मित्र किंवा पराक्रमी पण होते.

त्या सर्वांशी सलोखा कायम रहावा व लग्नाच्या निमित्ते वितुष्ट वाढू नये या हेतूने विक्रमने एक युक्ति केली. त्याने एक पत्र प्रत्येक राजाकडे पाठविले. त्या पत्रातला मजकूर असा होता :–

"माझ्याशी लग्न करण्याची इच्छा असलेल्या राजकुमारीनें तिला वाटेल ते तीन प्रश्न मला विचारावे. त्या पैकी मी एकाद्या प्रश्नाचे उत्तर देऊ शकलो नाही तर मी तिच्याशी लग्न करीन."

हे पत्र थोडे विचित्रच होते. तरी कित्येक राजकन्यांच्या मनात आपल्या भाग्याची परीक्षा करून पाहण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. अनेक राजकुमारींनी पुष्कळ विचार करून प्रश्न योजले व युवराजाकडे पाठवून त्याच्या स्वागतास त्या तयार असल्याचे कळविले.

विक्रमने प्रत्येक राज्यात पाळी पाळीने जाऊन राजकन्यांना पाहिले. पण त्याला एक देखील पसंत पडली नाही. त्यांच्या प्रश्नांचे काही तरी उत्तर देऊन व "मी हारलो नाही" असे सांगत तो दुसऱ्या राजकन्येकडे जाऊ लागला.

अशा तऱ्हेने राजकन्यांना उत्तर देत विक्रम चंद्रदेशात आला. चंद्रदेशाची राजकन्या चंद्रिका हिने पण त्याला बोलावणे पाठविले होते. चंद्रिकेला पाहताच ती त्याला पसंत पडली. तिच्याशीच लग्न करावयाचे त्याने आपल्या मनाशी ठरविले.

राजकुमारी तीन प्रश्न विचारण्यासाठी जेव्हां त्याच्या समोर येऊन बसली तेव्हां

विक्रम तिला म्हणाला–"संकोच करण्याचे कारण नाही. कठिणात कठिण प्रश्न विचारलास तरी चालेल."

राजकुमारीने पहिला प्रश्न विचारला– "मानवाला पूर्णत्व, परिपूर्णत्व व संपूर्णत्व कसे लाभेल?"

"लग्न झाल्यावर पूर्णत्व, विद्या, बुद्धि व लोकानुभव यांच्या योगे परिपूर्णत्व आणि मृत्यू आल्यावर संपूर्णत्व लाभते." विक्रम म्हणाला.

"दुसरा प्रश्न, धन व अधिकार यांच्या-योगे कोणती वस्तू होणे अशक्य?" चंद्रिकेने विचारले.

"तशा अनेक वस्तू आहेत, पण मी फक्त एक दोन वस्तूंचाच उल्लेख करतो. काढलेले दूध परत स्वस्थानी पाठविणे अशक्य. शिजवलेल्या भाताचे तांदूळ करून दाखविणे अशक्य." विक्रम म्हणाला.

"शेवटचा प्रश्न, मूखाशी काम पडले तर माणसाने काय करावे?" चंद्रिकेने विचारले.

विक्रमने त्याचे उत्तर दिले नाही. तो मौन पणे जागच्या जागी बसून राहाला.

चंद्रदेशच्या राजाला वाटले की त्याच्या मुलीने पैज जिंकली. म्हणून तो "आता माझ्या मुलीशी लग्न केले पाहिजेस", असे म्हणाला. विक्रमने नकार दिला नाही.

विवाह झाल्यानंतर चंद्रिकेने पतीला विचारले–"मी तिसरा प्रश्न विचारला त्याचे उत्तर तुम्ही कां नाही दिलेत? व हार कां मान्य केलीत?

"तुझ्या प्रश्नाचे उत्तर मी दिले होते. त्या प्रश्नाचे उत्तर आहे मौन राहणे. ते उत्तर तोंडाने देण्याऐवजी मी संकेत रूपे दिले. त्याचा फायदा असा झाला की तुझ्याशी माझे लग्न होऊ शकले." विक्रम म्हणाला.

डासमार बहाद्दर

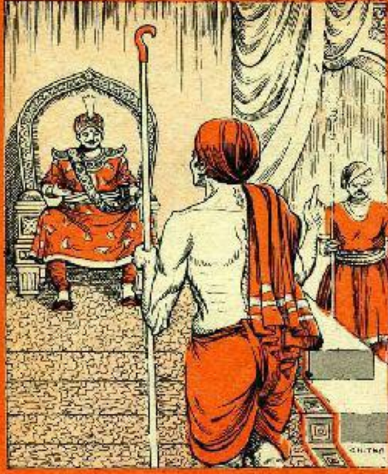
आन्ध्र प्रांतात विजयनगर नावाच्या एका गावी रामैया नावाचा एक गवळी रहात असे. रामैया हुशार होता, परंतु त्याला शिक्षण वगैरे मिळाले नव्हते. म्हणून त्याच्या कुशाग्र बुद्धीचा काही उपयोग झाला नाही. त्याचा बाप मुलाच्या लहान-पणीच जगाचा निरोप घेऊन निघून गेला. आई नेहमी आजारी असे. म्हणून कुटुंबाच्या पोटापाण्याचे सर्व ओझे रामैयावरच येऊन पडले. तसा तो शरिराने हृष्टपुष्ट होता. कोणासमोर काही बोलायला तो कधी घाबरत नसे.

त्याला विसावे वर्ष लागले तोपर्यंत सर्व गवळी "डासमार बहाद्दर रामैया" या टोपण नावानेच त्याला ओळखत. कारण डास मारण्यात त्याला गंमत वाटे.

त्याच सुमारास विजयनगरम् नजीकच्या अरण्यात एक वाघ आला. तो रोज एक दोन बकऱ्या किंवा मेंढरे मारून खाई. विजयनगरम्च्या जमीनदाराने दोन तीनदा त्या वाघाच्या शिकारीचा प्रयत्न करून पाहिला. पण वाघाला ठार करणे अशक्य वाटून त्याने दवंडी पिटविली की जो कोणी वाघाला ठार करील त्याला मोठे इनाम दिले जाईल.

दवंडी ऐकून रामैयाच्या मित्रमंडळींनी त्याला थट्टेत विचारले–"अहो डासमार बहाद्दर! त्या वाघाला ठार करून 'शमशेर बहाद्दर' कां नाही होत?"

मित्रांनी थट्टा केली खरी, पण रामैयाने मनातल्या मनात त्या वाघाला ठार करण्याचे ठरविले व रात्री फक्त आईला सांगून राजवाड्याकडे गेला. फाटकावर पाहरेकरी होते. त्यांनी त्याला अडवून विचारले–"कोणरे तू, आणि रात्रीच्या वेळी येण्याचे कारण?"

"मी वाघाला ठार करण्यासाठी आलो आहे. मला महाराजांना भेटावयाचे आहे." रामैया म्हणाला. ते ऐकून पाहारेकऱ्यांना थोडे आश्चर्यच वाटले व ते त्याला महाराजांकडे बोलावून घेऊन गेले. तेव्हां रामैया हात जोडून म्हणाला–"महाराज! लोक 'डास मार' बहाद्दर' म्हणून माझी मित्र मंडळी माझी थट्टा करतात. पण वाघाला ठार करून दाखविण्याची माझी इच्छा आहे."

"अरे होय! पण वाघ तर जंगलात आहे. त्याला ठार करायला जंगलात गेले पाहिजे!" राजा म्हणाला.

"होय महाराज! ते मला माहीत आहे. मी गरीब आहे. पोटभर खायला न मिळाल्याने अंगात शक्ती उरली नाही. आठवडाभर चांगले खायला प्यायला मिळाले तर त्या एका वाघालाच काय, त्याच्या सारख्या दहा वाघांना ठार करीन." रामैया म्हणाला.

राजाने त्याच्या जेवणाखाण्याची व्यवस्था करून दिली.

'एक बकरा व तीन शेर दूध त्याला रोज मिळू लागले. रामैया नियमित पणे कसरत करू लागला व त्याला शक्य तेवढे खाऊ लागला.

एक महिना झाला तरी रामैया जंगलात जाण्याची गोष्ट काढीना. राजाने त्याला बोलावून विचारले तेव्हां रामैया म्हणाला–"मला एक बंदूक, दहावीस गोळ्या, खाण्या पिण्या पदार्थ व थोडे पैसे द्या. मी आजच वाघाच्या समाचाराला जंगलात जातो." त्याने जे काही मागितले ते राजाने त्याला दिले.

रामैया कोणाला काही सांगितल्या शिवाय सरळ आपल्या घरी गेला व आईला म्हणाला–"आई! परगावी जायचे आहे, जायची तयारी कर."

आईने जाण्याची तयारी केली. दोघे सामान घेऊन निघाले. रामैया राजाने दिलेली बंदूक, कटधार व कुऱ्हाड घेऊन निघाला. दोघांनी रात्रभर जंगलात एका झाडावर चढून रात्र काढायची ठरविले. त्याप्रमाणे एक मोठे वडाचे झाड पाहून रामैयाने आपल्या आईला एका फांदीवर चढवले व बंदूक वगैरे सामान वगैरे झाडा-वरच नीट बांधून ठेवले. नंतर स्वत: एका फांदीवर चढून बसला.

रात्री सोसाट्याचा वारा सुटला आणि दैवयोग असा कीं रामैया बसला होता त्या वडाच्या झाडाखाली वाघ येऊन उभा राहाला. रामैयाने वाघाला पाहिले व त्याची पांचवर धारण बसली. त्याच वेळीं ज्या मडक्यात रामैयाच्या आईने भात शिजवून आणला होता त्या मडक्याची दोरी संयोगवश तुटली व मडके वाघाच्या डोक्यातर आदळले. वाघाला त्या आकस्मिक आघाताने तिरीमिरी आल्यासारखे झाले. रामैयाला बंदूक घ्यावीसे वाटले व त्याने वाघाला मारण्यासाठी बंदूक उचलली. पण त्याच वेळी त्याची आई झोक जाऊन वाघा-वर आदळली. त्या सर्व अनपेक्षित प्रसंगामुळे वाघ घाबरून पळू लागला व जवळच्या एका कोरड्या व पडक्या विहिरीत जाऊन पडला. तेथून तो मोठमोठ्याने ओरडू लागला.

त्याच सुमारास उजाडू लागले. रामैया झाडावरून उतरून विहिरी जवळ गेला व गोळी मारून त्याने वाघाला ठार केले. नंतर तो जवळच्या गावी जाऊन एक बैलगाडी घेऊन आला. गाडीत वाघाला घालून विजयनगरमला परत आला.

राजाला वाघ ठार झाल्याचे कळले तेव्हां तो वाघ पाहण्यासाठी आला. त्याने रामैयाला व त्याच्या आईला मोठे इनाम दिले. तेव्हां पासून लोक त्याला 'शमशेर बहाद्दर' म्हणू लागले.

प्रतिज्ञा-पालन

आनंदपूरच्या महाराजांना चार राण्या होत्या. प्रत्येकीत एक विशेष होते. एकीचे केस सुंदर होते तर दुसरीचे नाक सुंदर होते. तिसरीचे डोळे सुंदर होते तर चवथीचे गाल सुंदर होते. राजाचे चौघींवर सारखेप्रेम होते. चौघींना मुलें पण होती.

एकदा राजा आपल्या सुंदर डोळे असलेल्या राणी बरोबर राजवाड्याच्या गच्चीवर फिरत होता. एक पक्षी उडत जवळ येत होता. राजा त्याच्याकडे लक्षपूर्वक पहात होता. "त्या कावळ्याकडे इतके ध्यान देऊन पाहण्याचे कारण? काय नवल वाटले त्यात महाराजांना? तो तर कुरूप काळा पक्षी आहे." राणीने राजाला विचारले.

"तो कावळा नाही वाटत मला. गरुड पक्ष्यासारखा वाटतो आहे." राजा म्हणाला.

"तो तर कावळा आहे. शंभर टक्के! गरुड कोठून असणार?" राणीने विचारले.

"गरुडच आहे, राणी! तो जवळ आल्यावर पटेल खात्री तुझी!" राजा म्हणाला.

"तो कावळा निघाला नाही तर भी वनवास करायला तयार आहे, शपथ घेऊन सांगते. पण कावळा निघाला तर महाराजांना वनवास करावा लागेल! आहे कबूल?" राणीने विचारले.

राजा स्मित करून म्हणाला—"कबूल!"

थोड्या वेळाने पक्षी जवळ आला तेव्हां राजा म्हणाला—"राणी सुनयना! पहा, तो गरुड पक्षीच निघाला ना? पटली खातरी? तुझे डोळे किती सुंदर आहेत, परंतु त्यांना थोडे कमीच दिसते. घाईत अशी प्रतिज्ञा करणे बरोबर नाही. तू हारलीस व मी जिंकलो." असे सांगून राजा गच्चीवरून खाली उतरून आला.

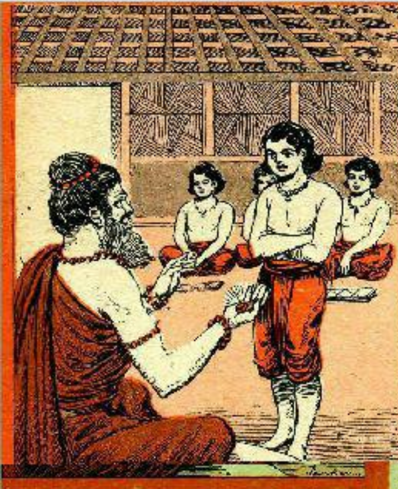
त्या वेळी घरात पाळलेला पोपट दुरून सर्व ऐकत होता. राजा निघून गेल्यावर जवळ येऊन राणीला म्हणाला—"राणी साहेब! पैज हारलात ना?" आणि उडून गेला.

पैज हारल्यामुळे तो एक अपमान मानून तिसरी राणी मनातल्या मनात दु:खी झाली. तो पोपट इतर राण्यांना सर्व जाऊन सांगणार अशी भीती पण तिला वाटू लागली. म्हणून आपल्या दोन वर्षे वयाच्या तेजस्विनी नांवाच्या मुलीला राजवाड्यात सोडून तिसरी राणी कोणाला काही सांगितल्या शिवाय फक्त एका दासीला बरोबर घेऊन जंगलात निघून गेली.

दुसऱ्या दिवशी राणी राजवाड्यात कोठे न आढळल्यामुळे खळबळ उडून गेली. फक्त राजाला वस्तु स्थिति माहीत होती. राणी आपल्या प्रतिज्ञेप्रमाणे वागली याबद्दल तो मनातल्या मनात तिची वाखाणणीच करू लागला. तरी तो इतर सर्वांना उघडपणे समजावून सांगू लागला—"असे घाबरून काय जाता? ती जरूर स्वत:च परत येईल." राजाला वाटत होते की राणीला हा वनवास फार दिवस मानवणार नाही.

पण राजाने आपल्या राणीला पूर्णपणे ओळखले नव्हते. तिसरी राणी दूर खोल रानात जाऊन एका म्हातारीच्या घरात राहू लागली. त्या रानातल्या लोकांना ती एक गरीब असल्याचे आणि आयुष्यभर त्यांच्या

गावात राहण्यासाठी आली असल्याचे सांगितले.

तिसरी राणी राजवाड्यातून निघाली त्या वेळी गरोदर होती. काही दिवसांनी तिला एक मुलगा झाला. त्याचे नाव तिने तेजसिंह असे ठेवले. दासी दोघांची सेवा शुश्रूषा करी.

पांच वर्षे लोटली. म्हातारी वारली व तिचे घर तिसऱ्या राणीलाच मिळाले. तेजसिंहाला पांचवे वर्ष लागले होते, म्हणून त्याच्या विद्याभ्यासाची व्यवस्था करण्याचे ठरवून राणीने त्याला दासीबरोबर राजधानीत पाठवून एका गुरुकुलात त्याच्या विद्याभ्यासाची व्यवस्था करून दिली.

तेजसिंह मन लावून अभ्यास करीत असे. दसरा दिवाळी किंवा इतर सणवारी तो आपल्या आईकडे येऊन राही. आता त्याला तेरावे वर्ष लागले.

एक दिवशी तो नदीवर स्नानाला गेला. त्याला नदीच्या काठावर एक तीन रंगी रत्न दिसले. त्याने ते उचलून आणून आपल्या गुरूला दाखविले. गुरूने ते पाहिले व राज घराण्यात राहण्या योग्य आहे असा विचार करून राजाला नेऊन दिले. गुरूला अशी भीतीपण वाटत होती की यदाकदाचित कोणी ते आपल्याकडे आहे ही गोष्ट राजाला जाऊन सांगितली तर राजाच्या मनात भलभलता संशय येईल.

राजाने गुरूला विचारले–"आपल्याला हे कसे काय मिळाले?"

"माझा शिष्य तेजसिंहायाला नदीकाठी ते मिळाले.

राजा गुरूला शंभर सुवर्ण मुद्रा देऊन म्हणाला–"या तुमच्या साठी आहेत व तुमचा शिष्य पण अशा तऱ्हेचे इनाम मिळविण्यास योग्य आहे. त्याला पाठवून द्यावे."

तिसऱ्या राणीची मुलगी तेजस्विती सोळा वर्षांची झाली होती. तिच्या लग्नाचा विचार चालू होता. तिच्यासाठी उत्तमोत्तम दागिने करण्याचे काम चालू होते. म्हणून राजाने सोनाराला बोलावून तो तीन रंगी मणी घालून एक रत्नहार तयार करायला सांगितले.

तिकडे गुरूने तेजसिंहला सांगितलें की त्याला नदीकाठी मिळालेले रत्न राजाला फार आवडले व राजाने भेटीसाठी बोलाविले आहे."

"गुरुवर्य! एवढे सोडून आपण जे सांगाल ते करायला मी तयार आहे. मी आपल्या आईच्या अनुज्ञेशिवाय राजवाड्यात जाणार नाही. आईने परवानगी दिली तर मी जाईन." तेजसिंह म्हणाला.

गुरूने, तेजसिंहाने जे उत्तर दिले, ते तसेच्या तसे राजाला जाऊन सांगितले.

गुरूकडून तेजसिंहाची आई ज्या गांवी जंगलात रहात असे ते विचारून घेऊन राजाचे शिपाई राजाज्ञेने जंगलात तिसऱ्या राणीकडे गेले. ते म्हणाले–"महाराजांनी तुमच्या मुलाला राजवाड्यात बोलाविले आहे. तर राजाला भेटण्यासाठी मुलाला राजवाड्यात जायला परवानगी द्यावी."

परंतु तिसऱ्या राणीने नकार दिला. म्हणाली–"आम्ही वनवासी आहो. माझा मुलगा राजवाड्यात पाऊल टाकणार नाही."

शिपायांनी तिसरी राणी जे म्हणाली ते सर्व राजाला जाऊन सांगितले आणि म्हणाले–"महाराज! त्या मुलाची आई सामान्य स्त्री नसून एक स्वाभिमानी स्त्री आहे, ती कोठली तरी राणीच असावी!"

राजाला लगेच संशय आला ती सुनयना राणी तर नसेल? राजा तेजस्विनीला घेऊन राणी रहात असे त्या गावी स्वतः गेला. राजाबरोबर पाळलेला तो पोपटपण निघाला.

चवदा वर्षे लोटली होती तरी राजाने राणीला लगेच ओळखले. म्हणाला–"तू तरी किती हट्टी आहेस? चवदा वर्षे अरण्यवास भोगण्याची गरजच काय होती? हा मुलगा तुझ्या हट्टामुळेच इतके कष्ट सहन करीत राहला. आम्हांला कळवायचे तरी. आम्हांला पार विसरून जायचे ठरविले आहेस की काय?" राजाने विचारले.

"रानात आल्यावर सहा महिन्यांनी तेजसिंह जन्मला. मीच स्वतः प्रतिज्ञा केली व पैजेत हारले. मग मीच नको का ती पाळायला?" राणी म्हणाली.

"तूं जंगलात जाण्याची प्रतिज्ञा केली होतीस. पण जंगलात राहण्याची प्रतिज्ञा केली नव्हतीस. अशी वेड्यासारखी काय बोलतेस?" पोपटाने विचारले.

"पोपट म्हणतो ते बरोबर आहे. आणखी आता तुझ्या या मुलीचे लग्न ठरले आहे. तू प्रतिज्ञा पालन आजवर उत्तम प्रकारे निभावलेस. आता घरी चल. तूच जिंकलीच मी हारलो. मी कबूल करतो." राजा म्हणाला.

सुनयना पतीच्या या शब्दांनी विरघळून गेली व पतीबरोबर राजवाड्यात परत आली. राजाने तेजसिंहला राजवाड्यात बोलावून घेतले. तेजस्विनीचा लग्नसमारंभ थाटा माटाने पार पडला व सर्व सुखी झाले.

विलक्षण नख

दिल्लीला मोंगल बादशाह अकबर राज्य करीत असता एक राजा युद्धात जखमी झाला. त्याच्या बोटाचे नख निघून गेले. वैद्यांनी अनेक प्रकारें मलमपट्टी लावून पाहिली. जखम भरली, पण नखमात्र उगवले नाही.

राजाला फार राग आला. त्याने दरबारातल्या सर्व हकीम व वैद्यांना कैदेत टाकले आणि राज्यातल्या हकीम वैद्यांना ताकीद केली की जो कोणी वैद्य राजाचे नख बरे करून दाखवणार नाही त्याला जन्मठेप शिक्षा देण्यात येईल. कोणी वैद्य बरोबर औषध देऊ शकला नाही आणि कित्येक वैद्य तुरुंगात गेले. उरलेले सर्व वैद्य राज्य सोडून निघून गेले. त्यामुळें वैद्यांनाच नव्हे तर सामान्य प्रजेला देखील राजाज्ञेचा त्रास भोगावा लागला. राज्यभर खळबळ उडून गेली.

अकबर बादशाहाच्या कानावर ही गोष्ट गेली. एका मांडलिक राजाने सर्व वैद्यांना तुरुंगात टाकल्याचे ऐकून बादशाहाला आश्चर्य वाटले. बादशाहाने बिरबलला बोलाविले व त्या मांडलिक राजाच्या राज्यातल्या वैद्यांना तुरुंगांतून सोडवून प्रजेला सुखी करण्याचा काही तरी उपाय करायला सांगितले.

बिरबल वैद्याचा वेष धारण करून त्या राज्यात गेला आणि एका श्रीमंत गृहस्थाच्या घरी उतरला. तो त्या घरच्या धन्याला म्हणाला–"मी एक वैद्य आहे. राजाच्या दर्शनाला जाण्याची इच्छा आहे. आपण काही व्यवस्था करू शकाल का?"

"अरे वेड लागले आहे की काय तुला? आमच्या राजाने कित्येक वैद्यांना तुरुंगात टाकले आहे. आमच्या देशात स्वतःला वैद्य म्हणविणे हाच एक मोठा गुन्हा झाल्यासारखे आहे. आणि तू स्वतःच राजाच्या दर्शनाला

जायचे म्हणतो आहेस! माझे ऐकशील तर, त्या राजाला भेटण्याचा नाद सोड!" तो श्रीमंत गृहस्थ म्हणाला.

बिरबलाने त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले व स्वत: राजाच्या दर्शनाला निघाला.

राजाने बिरबलाला न्याहाळून पाहून विचारले–"तूं वैद्य आहेस म्हणतोस?"

"होय महाराज! माझी बरोबरी करू शकणारा अकबर बादशाहाच्या राज्यात दुसरा कोणी वैद्य नाही." बिरबल म्हणाला.

"असे असेल तर माझ्या या बोटावरचे नख उगवून दाखव!" राजाने बिरबलाला आपले बोट दाखविले.

"त्यात काय मोठेसे? मी दूर देशातला राहणारा आहे. माझ्या जवळ आवश्यक असलेल्या मुळ्या व वनस्पती नाहीत. आपल्या देशात त्या मिळतात की नाही, मला माहीत नाही." बिरबल म्हणाला.

"मी हुकूम सोडला की लगेच तुला लागणारी द्रव्ये हजर होतील. तुला काय पाहिजे ते सांगशील की नाहीं?" राजाने बिरबलाला विचारले.

"तर मग दहा तोळे उंबराची फुले आणवून द्या. एका महिन्याच्या आत मागवून दिलीत की पुरे. तो पर्यंत मी इतर सर्व तयारी करून ठेवतो. एका महिन्याहून

जास्त वेळ लागला तर मात्र मी तयार करून ठेवलेले औषध फुकट जाईल." बिरबल म्हणाला.

"अरे एका महिन्याची काय गरच? पंधरा दिवसाच्या आंत मागवून देतो." राजा म्हणाला.

"आणि नाही आली तर?" बिरबलाने विचारले.

"तर मी तू सांगशील ते करीन." राजा म्हणाला.

उंबराच्या झाडाला फुलेच नसतात हे राजाला माहीत नव्हते. त्याने मंत्र्यांना आज्ञा केली की पंधरा दिवसांच्या आत उंबराची फुले आली पाहिजेत.

एक महिना झाला तरी बिरबलाने मागितल्याप्रमाणे उंबराची फुले मिळाली नाहीत. म्हणून महिना संपल्यावर तो राजाला जाऊन म्हणाला–"महाराज! एक महिना पुरा झाला आणि उंबराची फुले तर अद्याप आलेली नाहीत.

राजाने मंत्र्यांना फैलावर घेतले. मंत्र्यांनी सारा दोष आपल्या सैनिकांवर टाकला.

"मग आता काय?" राजाने निराश होऊन विचारले.

"अटीप्रमाणे प्रथम मी सांगतो ते केले पाहिजे. सर्व वैद्यांना कैदेतून सुटका मिळाली पाहिजे. उंबराची फुले मिळाली नाही तर मी मागेन ते देण्याचे स्वत: महाराजांनीच कबूल केले होते." बिरबलाने राजाने दिलेल्या वचनाची पण आठवण करून दिली.

राजाने सर्व वैद्यांना सोडले. अशा तऱ्हेने बिरबलाच्या चाणाक्षपणामुळे सर्व वैद्यांना सुटका मिळाली. त्यांनी बिरबलाचे आभार मानून त्याला यथाशक्ती इनाम वगैरे देऊन निरोप दिला.

लंगडे माकड

एका गांवी एक मायलेक रहात असत. आईने मुलाचे फार लाड केले. मुलगा वयात आला. पण त्याला काम धंदा काही येत नव्हता. आता या मुलाचे पुढे कसे काय व्हायचे, ही एकच एक काळजी आईला वाटू लागली.

एकदा त्यांच्या घरासमोर एक गारुडी आला. त्याच्या जवळ एक माकड होते. माकडाकडून तो अनेक कामे करवून दाखवी. त्याने काही आणून द्यायला सांगितले की ते ती वस्तु आणून देई. कोणाला काही नेऊन द्यायला सांगितले की नेऊन देई. केरसुणी हातात देऊन केर काढायला सांगितले की केर काढी. शेवटी ते माकड हातात एक डबडे किंवा डफ घेऊन सर्वांकडे जाऊन पैसे मागी. त्याने त्या मूर्ख मुलाकडे सुद्धा पैसे मागितले. पण त्या मूर्खाने हातातली काठी त्या माकडाच्या पायावर मारली. माकडाचा पाय मोडला आणि ते 'कूं कूं' करून ओरडत आपल्या मालकाकडे गेले.

गारुडी रागावला व म्हणाला–"तू मनुष्य आहेस की जनावर? माझ्या माकडाचा पाय मोडलास. या माकडाची किंमत तीन रुपये दे."

नाइलाजाने त्या मूर्खाच्या आईला तीन रुपये काढून द्यावे लागले. गारुडी माकडाला त्यांच्या घरी सोडून निघाला.

गारुड्याकडे आणखी देखील पुष्कळ माकडे होती. ती सर्व गांवकऱ्यांनी विकत घेतली.

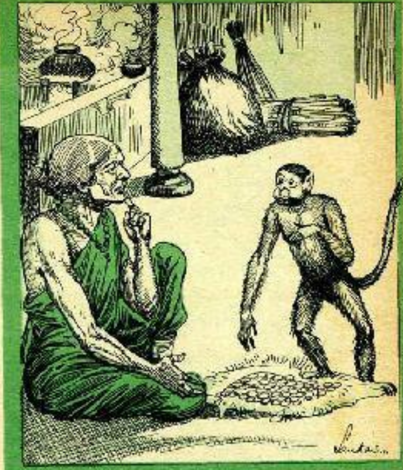
लंगडे माकड त्याला सांगावे ते काम करी. त्याचे पाहून त्याचा उडाणटप्पू धनी पण काम करू लागला. माकड मुसळ घेऊन धान्य कुटे, जात्यावर बसून दळण दळी, त्याला पाहून आई आपल्या उडाणटप्पू मुलाला म्हणे–"पहा जरा, माकडाची जात पण, कशी सर्व कामे करते? तुझ्या पेक्षा माकडच बरे!" ते ऐकून मुलाला चीड येई. तो माकडाला बाजूला सारून स्वत: ते काम करी.

माकडाचे पाहून मुलगा हळू हळू काम करू लागलेला पाहून आई एकदा माकडाला म्हणाली–"बाळा माकडा! तू आणि तुझा भाऊ दोघे मिळून रानातून लाकड घेऊन या. पाहते, कोण जास्त आणतो."

ती गोष्ट माकडाला कळली. त्या बाईचा मुलगा पण माकडाच्या पाठो पाठ रानात जाण्याचा विचारकरू लागला.

जंगलात पोचल्यावर माकड वाळक्या काटक्या गोळा करू लागले. तितक्यात कोणी तरी मनुष्य तिकडे आला. त्याने माकडाला पाहिले. पण जवळ पास कोणी मनुष्य नाही हे पाहून त्याने एक खड्डा खणला व त्यात रुपयांची एक पिशवी पुरून निघून गेला. तो निघून गेल्याबरोबर माकडाने खड्ड्यातून पिशवी बाहेर काढली आणि घरी येऊन मालकिणीसमोर आणून ठेवली.

माकडाने आणून दिलेली पैशांची पिशवी पाहून त्या बाईला फार आश्चर्य वाटले.

तिने पिशवीतले फक्त दोनच रुपये कामापुरते बाहेर काढले आणि बाकी रुपये पिशवी सकट एका जागी लपवून ठेवून दिले.

संध्याकाळी उडाणटप्पू मुलगा लाकडाची एक मोळी घेऊन घरी आला. परत आल्याबरोबर त्याने आईला विचारले–"आई! माकड परत आले का?"

"ते तर केव्हांच आले. लाकडेच नव्हे तर लाकडे विकून त्यांची किंमत दोन रुपये पण ते घेऊन आले आहे." असे सांगून तिने दोन रुपये आपल्या दाखविले.

त्या उडाणटप्पू मुलाला आश्चर्याचा धक्काच बसला. माकड आणि ते देखील

लंगडे. तो आईला म्हणाला–"आई! आज पासून त्याला काही एक काम सांगू नकोस. सर्व कामे मी करतो. पहा तर मला सर्व कामे करता येतात कीं नाहीं." तो आईला म्हणाला.

"तू माझी सर्व कामे करून देऊ लागलास तर मी माकडाला कामे कां सांगेन? बाळ! तूच कर की!" आई म्हणाली.

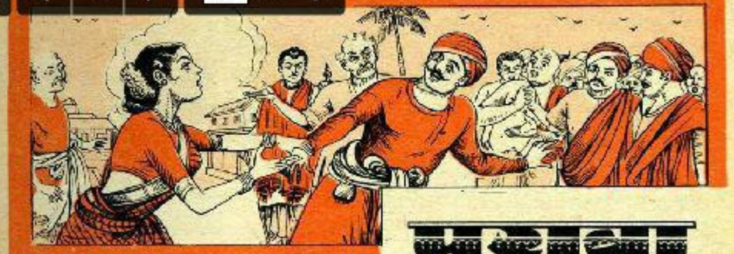
त्या दिवसापासून मुलगा आई सांगे ती घरची सर्व कामे करू लागला. काही दिवसांनी एक हुशार व कर्तबगार तरुण म्हणून लोक त्याची वाखाणणी करू लागले.

माकड रानात काटक्या गोळा करून बाजारात विकते व मालकिणीला पैसे आणून देते, अशी बातमी गावभर पसरली. कोणी विचारले की रुपया कसा मिळविलास तर सांगे आमचे लंगडे माकड आहे ना, ते लाकडे विकून पैसे आणून देते. ते दररोज दोन रुपये मिळवून आणते. म्हणून तर आमचा उदर निर्वाह चालू आहे. नाहीतर उपाशीच मरावे लागले असते मला."

"आम्ही सुद्धा माकड विकत घेतले, पण काय उपयोग? त्याला चारचार वेळ खायला घालतो. पण एक पैसा देखील मिळाला असेल तर शपथ! आम्ही देखील आपल्या माकडाना काटक्या गोळा करून बाजारात विकायला घेऊन जायला शिकवितो." गाववाले म्हणाले.

त्याप्रमाणे सर्वांनी आपापल्या माकडांना जंगलांत नेऊन काटक्या गोळा करायला सांगितले. सोडल्याबरोबर सर्व माकडे झाडावर चढली व त्यांच्या मालकाच्या देखत या झाडावरून त्या झाडावर उड्या मारीत नाहीशी झाली. संध्याकाळी परत येतील म्हणून त्यांच्या मालकांनी वाट पाहिली. पण एक माकड देखील परत आले नाही.

वलभी नगर व्यापारासाठी एका काळी फार प्रतिद्ध होते. एकदां दक्षिणे कडचा एक मनुष्य त्या गावी आला. त्याच्याजवळ पाचशे रुपयें होते. तो गांवभर फिरून लोकांना विचारी पांचशे रुपये भांडवलावर कोणता व्यापार करता येण्यासारखा आहे.

ते एका बाईने ऐकले. तिने त्याचा हात धरला व मोठमोठ्याने ओरडून त्याला विचारू लागली–"काय रे! माझे रुपये माझ्या कडून हिसकावून घेऊन तू व्यापार करणार आहेस होय? माझे पांचशे रुपये मुकट्याने देऊन टाक."

तो दक्षिणेकडील मनुष्य आश्चर्य चकित झाला. म्हणाला–"तुझे रुपये? कोण तूं? मी कधीं तुला पाहिले देखील नाही."

गर्दी जमली. "असे रस्त्यावर काय भांडता? कोर्टात जा आणि खऱ्या खोट्याचा काय तो निवाडा करून घ्या!" एकाने सल्ला दिला. ती बाई त्या परदेश्याचा हात धरून त्याला ओढीत न्यायाधिशाकडे गेली व म्हणाली–"पहा हो! या लबाडाने माझ्या जवळचे पांचशे रुपये बळजवरीने घेतले. आपणच न्याय निवाडा करावा."

"कोणी साक्ष आहे का?" न्यायाधिशाने विचारले.

"कोणी नाही." ती बाई म्हणाली.

"तुला काय म्हणावयाचे आहे? हिचे म्हणणे खरे आहे की खोटे?" न्यायाधिशाने परदेशी दाक्षिणात्याला विचारले.

"न्यायमूर्ती! मी आजच या गांवीं आलो. मी या बाईला पूर्वी कधी पाहिले नाही. हे पांचशे रुपये ते माझे स्वत:चे आहेत." तो मनुष्य म्हणाला.

न्यायाधिशाने एकंदर प्रसंग ओळखला. तो त्या दाक्षिणात्याला म्हणाला–"तुझे म्हणणे मला खरे नाही वाटत. तूं हे पैसे

मुकाट्याने त्या बाईला देऊन टाक." नाइलाजाने त्या दाक्षिणात्याने पांचशे रुपये त्या बाईला देऊन टाकले.

ती बाई निघून गेल्यावर न्यायाधीश त्या परदेश्याला म्हणाला–"तू त्या बाईच्या पाठीमागून जाऊन आपले पैसे हिसकावून घे. तुला कोणत्याहीं प्रकारचा त्रास होणार नाही."

तो दाक्षिणात्य त्या बाईच्या मागे धावत गेला. त्याने तिच्या हातातून रुपये हिसकावून घेण्याचा खूप प्रयत्न करून पाहिला, पण त्याला शक्य झाले नाही. तेवढ्यात तेथे गर्दी जमली.

त्या बाईने पुन्हा न्यायाधिशाकडे येऊन तक्रार केली–"अहो! तुम्ही न्याय निवाडा करून मला जे पैसे देवविलेत ते हिसकावून घेण्याचा याने प्रयत्न केला हो!"

"हे खरे आहे का? कोणी पाहिले आहे का?" न्यायाधिशाने विचारले.

"पाहिजे तर या सर्व लोकांना विचारा. सर्वांनी पाहिले आहे." असे म्हणत त्या बाईने लोकांच्या गर्दीकडे बोट दाखविले.

"विचारायची गरज नाही. मीच पाठविले होते. पण याने हिसकावून घेतले का?" न्यायाधिशाने विचारले.

"मी अशी हिसकावून देईन का?" ती बाई म्हणाली.

"मला तरी तेच वाटले. तुझ्या जवळून रुपये हिसकावून घेण्याचे साहस याच्या अंगात नाही. त्याने तसा प्रयत्न केला तेव्हा लोक जमले. पहिल्याने तुझ्या पाठीमागून एक देखील मनुष्य आला नाही. याच्या अंगात रुपये हिसकावून घेण्यास लागणारे साहस किंवा बळ नाही, यावरून याने पूर्वी देखील पैसे हिसकावून घेतले नव्हते हे सिद्ध झाले. हे पैसे त्याचे आहेत, निमूटपणे, त्याचे त्याला परत दे." न्यायाधिशाने तिला दरडावून सांगितले. ती मान खाली घालून निघून गेली.

पौंड्र वासुदेव द्वारकेवर स्वारी करण्याची तयारी करीत होता. त्याच सुमारास नारदमुनी त्याच्याकडे आले. पौंड्रने त्यांचा सर्व प्रकारे आदर सत्कार केला आणि अर्घ्य आदि देऊन त्यांची पादपूजा केली. नंतर सुवर्णासन बसायला देऊन नमस्कार करून विचारले–"मुनिवर्य, आपण त्रिलोकात संचार करता. म्हणून आपल्याजवळ एक मागणे आहे. आपण त्रिलोकात अशी घोषणा करावी की मी कृष्णाची द्वारकापुरी व तेथील प्रजेचा सर्वनाश करणार आहे. तो गवळ्याचा पोर माझेच नाव धारण करून फुकटात कीर्ती मिळवीत आहे."

पौंड्रचे बोलणे ऐकूनं नारदमुनी स्मित करून म्हणाले–"मी त्रिलोकात भ्रमण करतो हे खरे आहे. परंतु मला तुझ्या एका गोष्टीबद्दल आश्चर्य वाटते. अरे तुझी व कृष्णाची बरोबरी कशी? तो पर्वत व तू खडा कृष्णाशी स्पर्धा करणे तुला शोभत नाही. कृष्ण तुझी खोड मोडल्याशिवाय राहणार नाही. ही सर्व तयारी बंद कर. तुझे नाव वासुदेव आहे, तुझ्याजवळ शंख, चक्र, गदा व पद्म पण आहेत. तरी देखील तुला त्याची बरोबरी करता येणार नाही. तुझा गर्वभंग करायला कृष्ण वाट पहात आहे.

पौंड्र मोठ्याने हसला व म्हणाला–"आपण म्हणता ते सोडून टाकण्याचा मी यत्न केला तर मला शाप द्याल. आणखी कोणाच्या तोंडून हे मी ऐकले असते तर

फुंकले गेले व रणवाद्ये वाजू लागली. त्या आवाजाने दश दिशा थरारल्या.

यादव, पौंड्र स्वारी करील हे ओळखून होते व म्हणून घोरत पडले नव्हते. युद्धाला सज्ज होते. मध्य रात्रीची वेळ असूनही चहूकडे मशालींचा उजेड दिवसासारखा होता. पौंड्रचे सैन्य आलेले पाहून यादव

[illegible] नाहीत; उलट [illegible] पुढे सरसावले. थोड्याच वेळात उग्रसेन बलराम, सात्यकी, कृतवर्मा इत्यादी आप पल्या फौजा घेऊन पौंड्रच्या सैन्याशी यु करू लागले.

मी त्याचे तोंड फोडले असते व त्याला यमसदनी पाठविले असते. आपल्या जवळ वादविवाद करायला मला वेळ पण नाही. आतां आपण जावे."

नारदाने काहीच उत्तर दिले नाही. फक्त "नारायण, नारायण!" असे म्हणत निघून गेला. तो बद्रिकाश्रमात जाऊन कृष्णाला भेटला व पौंड्र युद्धाची तयारी करीत असल्याचे कृष्णाला सांगितले.

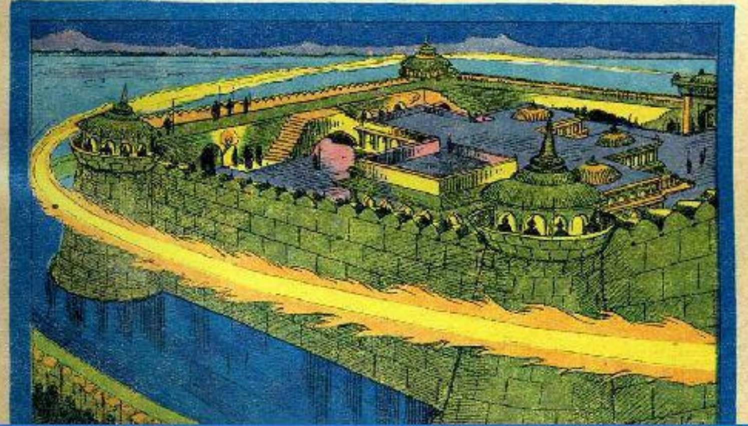
त्याच दिवशी रात्री पौंड्र एक मोठे सैन्य घेऊन द्वारकेवर चालून आला. सहस्रावधी मशालींच्या उजेडात वासुदेवाचे सैन्य द्वारकेच्या सिंहद्वारावर येऊन धडकले. शिग

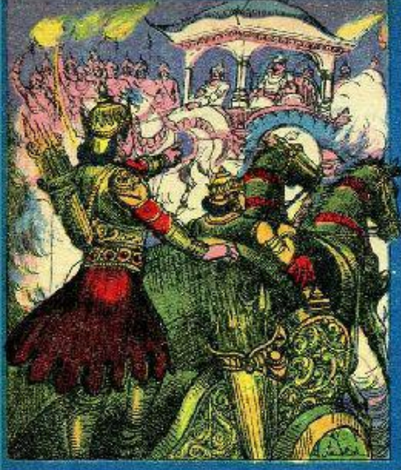
दुसऱ्या बाजूला पौंड्रच्या सैन्यातल एकलव्य नावाच्या एका शूर वीरा सात्यकी, कृतवर्मा, बलराम व कृष्ण यांच्य नावाचा उल्लेख करून त्यांना युद्धाल समोर येण्यास आव्हान केले. यादववी त्याच्या समोर येतांच त्याने त्यांच्याव शरवृष्टी सुरू केली. मशालधारी आपापल्य मशाली फेकून धावरून पळू लागले यु क्षेत्रात सर्वत्र काळोख पसरला. पौंड्र जयघो करीत म्हणाला–"कोटाच्या भिंतीवर चढ निशाणे उपटून खाली खंदकात फेका आणि द्वारकेत शिरा." पौंड्रचा आवाज ऐकू सैन्यात नवीन उत्साह आला.

पौंड्रच्या सैन्याचा उत्साह वाढलेला पाहून क्रोधाने सात्यकीचे सर्व अंग थरथर कापू लागले. कारण नगराच्या रक्षणाची मुख्य जबाबदारी कृष्णाने त्याच्यावरच टाकली होती. कृष्णाच्या गैर हजेरीत शत्रूचा उत्साह वाढला हे आपल्याला ऐकावे लागणार व आपली मान खाली होणार. म्हणून आपल्या सैन्यातील सर्व शूर वीरांना उत्तेजना देत तो म्हणाला– "आता पहा, शत्रूचा नाश मी कसा करतो तो. नगर रक्षणाचा भार आपल्यावर कृष्णाने टाकला आहे, हे विसरून चालणार नाही."

असे सांगून सात्यकीने आग्नेयास्त्र सोडले. त्यामुळे चारी बाजूला आग लागली. ज्वाळा पाहून भिंतीवर चढू लागलेले पौंड्रचे सैनिक खाली उड्या मारून सैरावैरा पळू लागले. सात्यकीने त्याना संबोधन करून म्हटले– "एका क्षत्रिय कुळात जन्म घेऊन धर्मविरुद्ध मध्यरात्रीच्या वेळी चोरासारखी स्वारी करणाऱ्या तुमच्या राजाला म्हणावे, ये समोर. पाहातो तुझा पराक्रम."

सात्यकीचे आह्वान ऐकून पौंड्र दात ओठ चावत पुढे येऊन म्हणाला–"अरे सात्यकी! तू आला आहेस होय माझ्याशी युद्धाला? छान, मग गंमतच बघायला

मिळणार म्हणावयाची! पण तो कृष्ण कोठे आहे रे? गाई चरायला घेऊन गेला आहे वाटते? स्वतःला मोठा वीर म्हणवतो आणि छाती पुढे काढून ऐटीत चालतो. माझा प्रताप अजून त्याला कळलेला दिसत नाही! बायकांचा वध करणारा व गरीब मुक्या जनावरांना ठार करणारा माझे नाव धारण करून स्वतःला वीर म्हणवू लागला आहे. त्या दुष्टाने माझा मित्र नरकासुर याचा वध केला आहे. म्हणून त्याचा सूड उगवण्यासाठी मी आलो आहे. तुझ्या सारख्या पोरांशी युद्धाला मी नाही तयार. हसतील लोक मला. म्हणून समोरून दूर हो. नाहीतर तुला मी परलोकी पाठवीन आणि सर्व गवळ्यांचा गर्व भंग करीन. नगर रक्षणाचा भार तुझ्यावर टाकून तो स्वतः कैलास लोकी गेला आहे. त्याला परत येऊ तर दे. त्याचा समाचार पण घेणार आहे. त्याला जाणीव यावी म्हणून मी पहिल्याने तुला ठार करतो."

बराच वेळ दोघांचे वाक्‌युद्ध चालू होते. नंतर दोघांनी परस्परांवर शरवृष्टी सुरू केली. दोघांचे रथ तुटून गेले, धनुष्य बाण पण तुटून पडले. म्हणून दोघांमध्ये गदा युद्ध सुरू झाले. मुष्टिप्रहार पण झाला. दोघे जोडीचे योद्धे होते, यात शंका नाही. मरायचे तर दोघांनी बरोबर, अशा हमरी तुमरीने ते लढत होते. परंतु कोणी कोणाला ठार करणे अशक्य झाले. नंतर दोन्ही पक्षाच्या काही लोकांनी मध्ये पडून दोघांचे युद्ध थांबविले आणि दोघांना परस्परांपासून दूर केले.

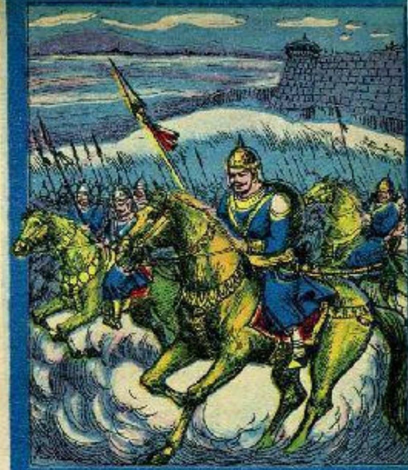
त्यानंतर बलराम व एकलव्य यांचे द्वन्द्व युद्ध सुरू झाले. त्यात बलरामाने एकलव्याला खाली पाडले. तो बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडला. नंतर त्याने शत्रु सैन्य वळवून लावले. इतक्यात एकलव्य शुद्धीवर आला व बलरामाशी युद्ध करू लागला. त्यांचे युद्ध चालू असतांच सूर्योदय झाला.

पौंड्रने युद्ध बंद करण्यास आज्ञा केली व म्हणाला–"या सर्वांचा वध करून आपल्याला काय मिळणार? आपला खरा शत्रू येथे नाही. म्हणून हे युद्ध व्यर्थ ठरेल. कृष्णाला येऊ द्या. आम्ही आपला पराक्रम त्याला दाखवू. या भित्र्यांसमक्ष आपण आपला पराक्रम दाखविण्याची गरजच काय?" असे सांगून त्याने युद्ध बंद केले आणि कृष्णाची वाट पहात तेथेच बसला.

पौंड्रचे सैन्य युद्ध थांबवून मागे सरकू लागले. पौंड्र आपले सैन्य घेऊन त्याचा मित्र काशीचा राजा याच्याकडे गेला.

द्वारकेत यादवांनी जयघोष सुरू केला. कृष्णाच्या आज्ञेप्रमाणे नगराचे रक्षण करण्यात यश मिळाले याबद्दल यादव प्रमुखांना आनंद वाटला.

त्याच वेळी आकाश मार्गे कृष्ण येत असलेला त्यांना दिसला. नगराबाहेर गरुड-वाहनावरून कृष्ण उतरला. दारुक रथ घेऊन उभा होताच. कृष्ण त्या रथात बसून द्वारकेला आला. बारा वर्षांनंतर कृष्णाला भेटून यादव प्रमुखांना परमानंद झाला. कृष्णाने त्यांना आपल्या कैलास यात्रेचे

वर्णन करून सांगितले. यादवांनी कृष्णाला पौंड्रच्या स्वारीची गोष्ट सुरवातीपासून शेवटपर्यंत सांगितली.

कृष्ण द्वारकेला परत आल्याचे वर्तमान काशीला पौंड्रला कळले. त्याने आपला एक खास दूत कृष्णाकडे आपला निरोप द्यायला पाठविला तो निरोप असा–

"गाईंच्या मध्ये तू पोळासारखा वाढलास. तुला धर्म, न्याय, नीती काय कळणार? स्त्रियांचा, जनावरांचा व स्वतःच्या नातेवाइकांचा वध करून तू थांबला नाहीस. माझ्या नावाचा उपयोग करून माझी चिन्हेंच तू वापरू लागला आहेस. माझी

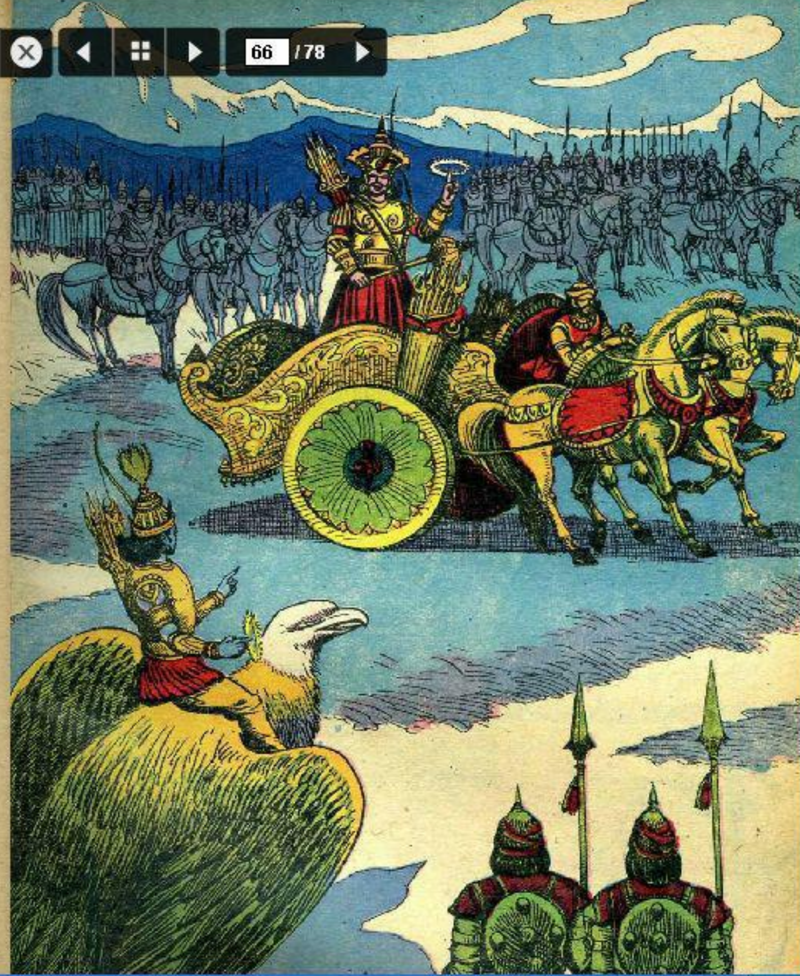
बरोबरी तुला कोणत्याही प्रकारे करता येणार नाही. तुला आणखी काही दिवस या जगात जिवंत रहावयाचे असेल तर माझी आज्ञा मानून चक्र आदि आयुधे सोड. माझे नाव यापुढे धारण करू नकोस व माझ्याजवळ येऊन शरण माग."

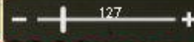
दूताच्या तोंडी पौंड्रचा तो निरोप ऐकून कृष्ण हंसला व म्हणाला—"मी तुझ्या राजाच्या म्हणण्याप्रमाणे वागायला तयार आहे. मला त्याने निमंत्रण पाठविले आहे, तर मी येतो. चक्र आदि सोडण्याचा सल्ला त्याने मला दिला. मी ते त्याच्यावरच सोडतो. शरण मागायला त्याने सांगितले आहे, मी त्यालाच शरण द्यायला तयार आहे. मोठ्या लोकांचा मान नको का राखायला?" असे सांगून कृष्णाने दूताला निरोप दिला.

दूताने परत येऊन उत्तर सांगितल्यावर पौंड्र काशी नगराबाहेर आपल्या साथी राजांना घेऊन ससैन्य युद्धाला तयार होऊन आला आणि कृष्णाची वाट पहात बसला.

कृष्ण निघालेला पाहून सात्यकी वगैरे यादववीर देखील ससैन्य त्याच्या पाठी-मागून निघाले. कृष्ण त्या सर्वांना थांबवून म्हणाला—"तुम्ही युद्धात विजयश्री एकदा मिळविली आहे. आता माझी पाळी आहे."

कृष्ण गरुडवाहनावर बसून पौंड्र होता तेथे येऊन पोंचला. दोघे वासुदेव समोरा-समोर उभे राहाले. कृष्ण पौंड्रला शांत आवाजात म्हणाला—"पौंड्रराज! माझी सर्व चिन्हे धारण करण्याची अभिलाषा तुझ्या मनात होती तर तू तशी इच्छा प्रगट करायला हवी होती. मी नकार दिला नसता. पण तू असा मूर्खपणा कां करावा हेच मला कळत नाही. अजून उशीर झाला नाही. माझ्याजवळ क्षमा माग; मी तुझे रक्षण करायला सिद्ध आहे. शरण आलेल्याचे रक्षण करणे हे माझे ब्रीद आहे. माझ्या

सुदर्शन चक्राला नरकासुरासारखे अनेक राक्षस बळी पडले आहेत. येथे तुझे मित्र म्हणून जे कोणी आले आहेत, त्यांच्या पैकी एकाच्या अंगात तुझे रक्षण करण्याची शक्ती नाही. मी तुझ्या हितासाठी मी सांगत आहे. शहाणपणाने माझे ऐक."

"माझीच चिन्हे तू धारण केलीस. म्हणून मी तुला दंड द्यायला आलो आहे. मी येणार आहे हे कळले म्हणूनच तू कैलास लोकीं पळून गेला होतास. तू द्वारकेला नाहीस हे पाहूनच मी तुझी द्वारका बेचिराख केल्या शिवाय परतलो. तू आता वेळेवर आला आहेस. यम तुझी वाट पहात आहे." पौंड्र कृष्णाला म्हणाला.

दोघे युद्धाला तयार झाले. कृष्णाने एका मागून एक पौंड्रची सर्व शस्त्रे तोडून टाकली. शेवटी सुदर्शन चक्राचा प्रयोग करून त्याचा वध केला. आपला मित्र कृष्णाच्या हाती मेला हे पाहून काशीचा राजा कृष्णाशी युद्ध करू लागला. कृष्णाने एक अस्त्र टाकून त्याला यमसदनास पाठविले. त्याचे डोके उडाले ते काशीच्या मध्य भागी जाऊन पडले.

अशा तऱ्हेने कृष्ण विजय मिळवून द्वारकेला परत आला.

काशीच्या राजाच्या मुलाला बापाच्या मरणाचे वर्तमान कळल्यावर त्याने सुडाच्या भावनेने अग्निहोत्र जागवले. तेव्हा होम-कुंडातून कृत्य नामक एक भयंकर राक्षस भूत प्रकट झाले व म्हणाले—"मला काय आज्ञा आहे?"

काशीच्या युवराजाने कृष्ण व त्याच्या साथीदारांना ठार करण्यास आज्ञा केली. कृत्य पिशाच द्वारकेला गेले. त्याला पाहून द्वारकावासी घाबरून पळू लागले. कृष्णाने त्या भुतावर आपले सुदर्शन चक्र टाकले. कृत्य काशीला परत निघाले. पण सुदर्शन त्याचा पाठलाग करीत काशीला आले आणि सर्व काशी नगर उध्वस्त करून टाकले.

अरण्यपुराण

[२६]

मौवलीचे दिवस गमतीत व आनंदात जाऊ लागले. जंगलात त्याचे सर्वच मित्र. सर्वांचे त्याच्यावर भावासारखे प्रेम होते. त्याच बरोबर सर्व त्याला भीत पण होते. तो दुसऱ्या अरण्यात कोठे निघाला की त्याचे चौघे भाऊ (लांडगे) त्याच्या बरोबर सावली सारखे असत. कधी कधी तो एकटाच हिंडे फिरे.

एकदा लांडगा व लांडगीण गुहेत निघून गेले. गुहेच्या तोंडावर मौवलीने एक मोठी शिळा आणून ठेवली. नंतर एक गाणे म्हटले, कोणी मेल्यावर म्हणतात तसे.

अस्वल म्हातारे होऊ लागले होते. त्याचे सांधे दुखत. त्याला हिंडणे फिरणे देखील अशक्य होऊ लागले होते.

पोलादी शिरा असलेला व लोखंडी स्नायू असलेला काळा वाघ देखील पहिल्यासारखा शिकारीच्या वेळी लांब लांब उड्या मारीत नसे. एकू सर्वांत म्हातारा झाला होता. त्याची हाडे दिसू लागली होती. त्याला हिंडता फिरता येत नव्हते. त्याला मौवलीच खाणे-पिणे आणून देई.

सिओनीच्या लांडग्यांचा कळप मोडून गेला होता. त्या कळपातले लांडगे पांच वर्षांचे झाले तेव्हांच एकूने नवा नायक निवडून घ्यायला सांगितले होते. नायकाची निवड झाली व फावो त्यात जिंकला.

नंतर डोंगरावर सर्वांची सभा झाली. त्या सभेशी मौवलीचा काही संबंध नव्हता. तरी मौवली तेथे हजर होता. तो फावोच्या हून उंच जागी एका खडकावर एकूच्या शेजारी बसत असे. तो काही बोलू लागला की त्याचे बोलणे संपेपर्यंत मध्ये कोणी बोलत नसे.

त्या काळात शिकार करण्यास व झोपण्यास मनाई नव्हती, दुसरे प्राणी मौवलीच्या कक्षेतल्या रानात पाऊल टाकीत नसत. सभेच्या वेळी लांडग्यांच्या पिलांना आणून बजावून सांगत–"पहा! नीट पहा बरं का!" तेव्हा मौवलीच्या सर्वांगावर रोमांच येई. तशा सभांत तो अवश्य हजर राही.

एकदा मौवलीने सूर्यास्ताच्या सुमारास एका हरणाची शिकार केली. त्याचा अर्धा भाग घेऊन एकू जाऊ लागला. तेव्हा एक विचित्र आवाज ऐकू आला. वाघोबा मेला त्या नंतर इतका भयंकर आवाज कोणाला ऐकू आला नव्हता. शिकारीला जाणारे कोल्हे ओरडत. त्यांचे ओरडणें भयंकर वाटे. त्यात द्वेष, भय, निराशा इत्यादी भाव भासत. वैनगंगेच्या पलीकडच्या तीरावर हे ओरडणे चालू होते.

तो आवाज मौवलीबरोबर व त्याच्या पाठी मागून उड्या मारीत खेळत वागडत राहणाऱ्या त्याच्या भावंडांनी (लांडग्यांनी) पण ऐकला. सर्व जागच्या जागी थबकले. एका एकी मौवलीचा हात तलवारीच्या मुठीवर गेला. त्याचे डोळे लाल बूंद झाले. त्याच्या कपाळाला आंठ्या पडल्या–"येथे शिकार करण्याची हिंमत असणारा पट्टे वाला (वाघ) तर कोणी नाही?" मौवलीने विचारले.

"हा पट्टेवाल्याचा आवाज नाही. मोठ्या प्रमाणात जनावरांचा संहार चालू आहे. त्यांच्या ओरडण्याचा हा आवाज आहे. नीट कान उघडून ऐक." मोठा भाऊ म्हणाला.

तो आवाज पुन्हा एकदा ऐकू आला. मौवलीने एक दीर्घ श्वास घेतला व जनावरांची सभा होत होती तिकडे पळत निघाला. लांडग्यांच्या कळपातले लांडगे पण तिकडेच धावत निघाले. मौवली डोंगरांवर पोंचला तेव्हां फावो व एकू तेथेच होते. पुष्कळ लांडगे तेथे जमा झाले होते. फक्त लांडगिणी व पिल्ले आपापल्या घराकडे [illegible] (शुहकिडे) निघाला होतां. त्या परिस्थितीत बाहेर राहण त्यांच्या हिताचे नव्हते.

वैनगंगेचा कलकल आवाज, संध्याकाळचा झाडांच्या पानांचा फडफड आवाज या शिवाय रात्रीच्या वेळी दुसरे काही ऐकू येत नव्हते. थोड्या वेळा पुरती सर्वत्र शांती पसरली. परंतु इतक्यात पलीकडच्या तीरावरून लांडग्यांचा आवाज ऐकू येऊ लागला.

तो आवाज त्या कळपातल्या लांडग्यांचा नव्हता. कारण त्या कळपातले लांडगे सभेसाठी डोंगरावर जमले होते. हा कोणीतरी नवा लांडगा असला पाहिजे. बाहेरून कोठून तरी आला होता.

'भूत भूत' असे ओरडत एक म्हातारा लांडगा लंगडत लंगडत डोंगर चढून वर आला. तो घाबरलेला दिसत होता. तो धापा टाकीत होता. तो सरळ चालत आला व मौवली समोर त्याच्या पायावर पडून त्याचे पाय चाटू लागला. त्याच्या तोंडातून फेस निघत होता. त्याचे अंग रक्ताने माखलेले होते.

"शिकार केली पाहिजे! तुमचा नायक कोण आहे?" फावोने त्याला विचारले.

"शिकार केली पाहिजे! मी एकटाच आहे." नवा लांडगा म्हणाला. म्हणजे तो कोणत्याहि कळपातला नव्हता. 'एकू' निघणार होता. त्याच्या सर्वांगाला घाम सुटला होता.

"बरं, तुझे काय म्हणणे आहे?" फावोने विचारले.

"भुते! दक्षिणेकडची भुते! तांबडे शिकारी कुत्रे! दक्षिण ओसाड पडले आहे. उत्तरेकडून आले आहेत. वाटेत संहार चालला होता. हा चंद्र मला सर्वांत

पहिल्याने जेव्हा दिसला त्यावेळी मला एक बायको व तीन मुले होती. मैदानात पिलांना ती शिकार करायला शिकवीत होती. मध्यरात्रीच्या सुमारास त्यांच्या शिकारीचा आवाज ऐकू आला. उजाडल्यावर पाहातो तर त्या चौघांची प्रेते होती. सूड घ्यायला निघालो व स्वतःच्या डोळ्यांनी त्या भुतांना पाहिले." तो म्हाताऱ्या लांडगा म्हणाला.

"किती होती?" मौवलीने विचारले. लांडग्यांचा कळप ओरडू लागला.

"मला नाही माहीत. मी तिघांना पाहिले. त्यांनी मला पिटाळून लावले. पहा, मी तीन पायांनी पळत आलो आहे." तो म्हातारा लांडगा म्हणाला. त्याने आपला चवथा पाय पण दाखविला. तो निरुपयोगी झाला होता. त्याच्यावर रक्त गोठले होते. त्याच्या अंगावर व गळ्याला पण जखमा लागल्या होत्या.

मौवली 'एकूकरिता जी शिकार घेऊन आला होता ती समोर फेकून एकू म्हणाला—"हे खा!" तो गरीब लांडगा हरणाचा देह खाऊ लागला. आपली भूक भागवून घेऊन म्हणाला—"तुम्ही घातलेले हे अन्न फुकट जाणार नाही. थोडे बळ अंगात आल्यावर मी पण येतो तुमच्याबरोबर शिकारीला. माझी बायको व पोरे मेली, मी सूड उगवल्याशिवाय राहणार नाही.

त्याला दांत ओठ आवळून बोलताना पाहून फावो म्हणाला—"जबडे असावे तर असे. तर मग त्या भुतांच्या पाठोपाठ आणखी कोणी आहेत?"

"नाहीं! फक्त लाल शिकारी कुत्रीच आहेत. मोठी मोठी आहेत. दक्षिणेकडे सरडे खाऊन भूक भागवणारी आहेत. तरी आहेत गलेलठ्ठ व बळकट." तो लांडगा म्हणाला.

८०. मृत नगर - सेंट पियर

वेस्ट इंडीजच्या द्वीप समुहात मार्टिनिक नावाचे एक बेट आहे. त्यावर एक ज्वालामुखी आहे. त्यात ८ मे १९०२ या रोजी सकाळी ७-३० वाजण्याच्या सुमारास एक स्फोट झाला. त्याचा आवाज कित्येक शें मैलावर ऐकू आला. तीन मिनिटांच्या आत सेंट पियर हे नगर ज्वालामुखीच्या राखेखाली गडप झाले. त्या नगराच्या तीस हजार नागरिकांपकीं फक्त एक जिवंत राहिला. नगराच्या बंदरांत २८ जहाजे होती. त्यांतले फक्त एक वांचले. काही काळापूर्वी सेंट पियर शहराची निर्मिती पुन्हा करण्यात आली. हे शहर व्यापार व संस्कृतीसाठी सतत दोन शतके प्रसिद्ध होते. परंतु आज हे शहर गाढनिद्रेत झोपी गेलेले आहे.

